Aylık Tarih

Yıl: 1 Sayı : 11 Ocak 2024

Eski İstanbul'da Çiçekçilik
Selimiye Kışlası ve Florance Nightingale
Mizahımızın Tarihi
İstanbul Meyhaneleri
Kuloğlu Başçavuşu ve Çorbacı
İstanbul'un Aynası (Mir'at-ı İstanbul)
Eski İstanbul Abideleri ve Binaları

Aylık Tarih

İçindekiler

Eski İstanbul'da Çiçekçilik 3
Selimiye Kışlası ve Florance Nightingale 6
Mizahımızın Tarihi 10
İstanbul Meyhaneleri 16
Kuloğlu Başçavuşu ve Çorbacı 24
İstanbul'un Aynası (Mir'at-ı İstanbul) 26
Eski İstanbul Abideleri ve Binaları 30

Ücretsiz Aylık Dergi

Sahibi ve Sorumlusu:
H.Veysel Güleryüz

veyselguleryuz@gmail.com
www.veyselguleryuz.com

Eski İstanbul'da Çiçekçilik

Reşad Ekrem Koçu
Hayat Tarih Mecmuası. Şubat 1971. S. 8-12

Çiçek, Türk şiirinde ayrıcalıklı bir yer tutar. Türklerin çiçeğe karşı gösterdikleri düşkünlük, Türk ruhunun asalet ve güzel huyunun en belirgin bir şahididir. Kumaşlarımızda, halılarımızda, çinilerimizde, tahta ve bakır işçiliklerimizde, çiçek, hemen hemen, en önemli süsleme örneği olmuştur. En gösterişsiz bir Türk evinin bahçesinde, birkaç çiçek, penceresinde üç, beş saksı bulunmuştur.

Kütüphanelerimizde Türk çiçekçiliğine ait değerli eserler vardır. Birkaçını şöylece gözden geçirelim:

Tabip Mehmed Aşkî'nin «Lâle İsimleri» adındaki eseri, 18. yüzyılda Lâle Devri'nin değerli bir belgesidir. El yazması bu eserde, sonradan eklenenlerle beraber 1350 lâle adı vardır. Sadece Tabak Ata isminde bir lâle meraklısı 401 lâle türü üretmiştir. Devrin meşhur lâlecileri olarak başta Şeyhülislâm Velî Efendi olmak üzere, İzzet Ali Paşa, Said Mehmed Paşa, Şeyh Mehmed Lâlezârî, Kaptan Tanburî Paşa, Üsküdarlı Baltacızâde Mustafa Çelebi, Eyüplü Feyzullah Ağa, Lüleci Hacı Mustafa Çelebi, Beşiktaşlı İbrahim Ağa gibi 124 kişinin ismi kitapta yer almaktadır.

Lâleler, renklerine, nakışlarına, boylarına göre isim alırdı: *Necm-i çemen (Çimen yıldızı), Mevc-i elmas (Elmas dalgası), Lâ'li muzâb (Erimiş yakut; erimiş dudak), Fevvâre-i nûr (Nur fıskıyesi), Dâmen-i dür (İnci eteği).*

Sadrâzam Nevşehirli İbrahim Paşa'nın çuhadarı Taşovalı Mustafa Ağa'nın elde ettiği *Mahbub-ı zaman (Devrin sevgilisi)* adındaki lâlenin soğanı, tam 1000 altına satılmıştı. Bu, mor fitilli gül-pembe beyaz bir lâle idi. Bu çok değerli çiçeğe benzeyen sarı fitilli gül-pembe beyaz bir lâleye de, *Gül-i İrem (Cennet bahçesinin gülü)* adı verilmişti. Daha sonraları *Mahbub-ı zaman* lâlesinin soğanı kaybolmuş, mor fitilli başka bir lâleye *Mahbub-ı sânî (İkinci sevgili)* adı konmuştu. Fakat 1776 yılında Tabak Ata taralından tekrar bulunmuş, bu kez de adına *«Mahbub-ı Ata» (Ecdadın sevgilisi)* denilmişti.

Mehmed Aşkî'nin «Lâle İsimleri», tarih ve çiçek meraklıları kadar, ressamlarımızın da ilgisini çekecek değerli bir belgedir. Türk çiçekçiliğinin diğer değerli kaynaklarından biri, Ahmed Kâmil'in «Lâle Risâlesi» dir. Yazar eserini, I. Mahmud devrinde Mustafa Paşa'nın sadrazamlığında yazmıştır. Önce lâleyi tanımlar ve över. Sonra ününün nedenlerini anlatır:

Üsküdar'da, Çiçekçi semtindeki Çiçekçi kahvesi.

Çiçekçi'deki Ayşe Sultan Namazgahı.

«Hüdaî Aziz Mahmud Efendi'nin bir müridi lâle meraklısıdır. Bu müridin etkisiyle Mahmud Efendi de lâleye merak sarar. Sonunda bu merak bütün İstanbul halkına bulaşır. Böylece İstanbul'da lâleye ilgi Lâle Devri'nden yüz yıl kadar önce başlamış olmaktadır. Gerçekten, 1730 ayaklanması, Sultan Üçüncü Ahmet'in devrildiği, Sâdâbâd kasırlarının yerle bir yıkıldığı hâlde, lâleye ilgi sürmüştür. »

Sultan Birinci Mahmud devrinde de lâle, seçkin bir çiçek olarak özenle yetiştirildi.

Yeni bir tür elde etmek, lâlelere yakışacak isim koymak, heyecanlı ve tatlı bir uğraşı oldu. Ahmed Kâmil'in risalesinde de, 558 lâle meraklısının adı vardır. Sadece lâle üzerinde durmayarak, genel olarak Türk çiçeklerinin isimlerinden söz eden diğer değerli belgeler arasında Rüşdîzâde Remzi ile Şehremini Camii hatibi Ubeydullah Efendi'nin çiçekçi tezkirelerini söylemek gerekir. Özellikle Ubeydullah Efendi'nin «Tezkere-i Şükûfeciyan (Çiçekçilik kitabı)»'ında, büyük Türk âlimi Kâtip Çelebî'nin de meşhur çiçekçilerinden biri olduğu gösterilmektedir.

1698 yılında kaleme alınmış bu eserden şu değerli satırları aynen alıyoruz:

«Hacı Halîfe - Küttâb zümresinden olup, bir katmer salkımlı mavi sünbülü vardır; 1074'te vefat etmiştir».

XVIII. asırda Türkiye'de saltanat sürmüş olan lâlenin vatanı olarak, bugün Hollanda gösteriliyor. Halbuki, Avrupalılar bu çiçeği, hâlâ eski bir Türk adıyla anmaktadır. Düz beyaz lâlelerden birinin adı *«Dülbend lâle (Tülbet lâle)»* idi; Avrupalılar, bu «dülbend» kelimesini kendi ağızlarına göre bozarak lâleye Tülib demişlerdir.

Çiçek, bir medeniyet, ruh yüksekliği ölçüsüdür.

Eski Türk çiçekçileri, özellikle tohumculuğa önem verirlerdi. Zerrin, sünbül ve lâle gibi soğanlı çiçeklerde dahi, yeni bulunan bir soğanı kaybetmemek ve üretmek endişesinin yanında, tohumdan yeni çeşitler elde etmek gayreti çok daha baskındı.

Eğitmen Memduh Cevdet, meşhur çiçekler, amatör çiçek meraklıları konusunda şunları yazıyor:

«Yüz üç yaşında vefat eden Müşir Fuad Paşa'dan ve doksan yaşına kadar yaşayan Balıkhane Nâzın Ali Rıza Bey merhumlardan öğrendiğime göre Hoca Husrev Paşa, Kıbrıslı Mehmed Paşa, Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey, Hıdîv ismail Paşa ve Prenses Zeyneb Hammefendi'nin bahçeleri yüzlerce, binlerce çiçeklerin sergisi imiş. Pek değerli çiçek mütehassısları dolgun maaşlar alarak bu bahçeleri tanzim ederlermiş».

İstanbul civarında, Sur dışı"nda, Boğaziçi'nde, Üsküdar'da gayet büyük ve meşhur çiçek bahçeleri vardı. Bir kısım çiçekçiler işlerini bir çeşit üzerinde ihtisasa dökmüşlerdi, örneğin sadece gül veya sünbül, karanfil, fulya yetiştirirlerdi. Bahçeler de sahiplerinin isimleriyle beraber, örneğin «falanın gül bahçesi, karanfil bahçesi, fulya bahçesi, manolya bahçesi» diye anılırdı. Bu bahçeler, sahiplerine iki türlü gelir temin ederdi, bir yandan yetiştirilen nadide çiçekler, İstanbul ve Beyoğlu çiçek pazarlarına gönderilir, bir yandan da bahçeler, gezintiye çıkan iistanbul halkına bir mesire olarak açık bulundurulurdu.

Münir Süleyman Çapanoğlu bize verdiği notlarda çiçekçiler üzerine şunları yazıyor:

«Cumhuriyet devrinden önce, bu yüzyılın başlarında, düğünlere çiçek, sepet ve buketleri, cenazelere çelenk götürmek, göndermek âdeti yok idi, ama Müslüman Türk toplum hayatında çiçeğin fevkalâde bir itibarı vardı; bahçesiz evlerde bile pencere içleri, balkonlar karanfil, gül, sardunya, küpe çiçeği, fesleğen saksıları ile bezenmiş olurdu. Sıbyan mekteplerinde çocuklar her sabah hocalarına bir küçük demet götürürlerdi; hasta dostlara gayet zarif çiçek şişeleri içinde bir güzel karanfil, zerrin gönderilerek hâl ve hatır sorulurdu. Toplum hayatında, günlük çiçek tüketimi hiç şüphesiz ki zamanımızda olduğu kadar yaygın değildi. Çiçekçi dükkânları sınırlı idi ve ancak mevsimlik ticaret konusuydu. Köprünün Haydarpaşa-Kadıköy iskelesinde, Anadolu ve Rumeli yakası Boğaz iskelelerinde, bir de Eminönü'nde köprübaşında tahsildar kulübesinin arkasındaki sergi dükkâncıklarda satılırdı. Her semtte çiçek satıcılığı istisnasız tulumbacıların elinde idi. Dükkân sergi sermayesini semtin sandık reisi koyardı, Satıcının çırağı da muhakkak uçarı bir yiğit delikanlı yahut bir külhanbeyi delikanlı olurdu. Patron gayet temiz giyinir ve dükkân önüne atılmış bir iskemlede oturur, sigarasını, kahvesini içerdi; geçerken uğramış hatırlı kimselere ikramlarda bulunurdu. Çığırtkan delikanlılar, oğlanlar ise muhakkak yalınayak dolaşırlardı; karaya çalan koyu güvez fes kaşlar üstüne düşmüş, şakaklar zülüflü, sağ kulak ardına muhakkak bir gül goncası veya karanfil iliştirilmiş, sırtında allı pullu basma mintan, belinde kırmızı Girit kuşağı, yelek düğmeleri muhakkak çözük, incik kemikleri görünür de, baldırlar görünmez.

Ticaret malı çiçek olduğuna göre, çığırtkanın da kaş ve göz düzgünlüğü ve el ayak tırnaklarının kesiminin güzelliğine, düzgünlüğüne dikkat edilirdi ve her dükkân-serginin uygun bir yerine çiçek üzerine bir levha bulundurmak da âdet gibiydi, örneğin:

Ehl-i bezme çektirir zerrin kadehler intizâr
Cur'a-i meyden midir sâkıy bu reng-î lâlezâr!
Ol gonca-i ser-mest sabah olsun uyansın
Âyîne-i mül gül yüzünü görsün utansın!

Anlamı:

Eğlence meclisinde altın kadehler ümit

Çiçekçi'deki Sultan Üçüncü Selik Çeymesi.

ettirir
Bir yudum içkiden midir sâki, bu renkli
Lale bahçesi!
O konca ile başı dönen sabah olsun
uyansın
Şarap aynasında gül yüzünü görsün
utansın!

Sultan İkinci Abdülhamid devri sonları ile Meşrutiyet devrinde İstanbul'un şık beyleri, gençleri, yaz ve kış, yıl boyunca her gün yakalarına bir çiçek takarlardı. Daha eskiler, Tanzimat'tan önceki devrin erkekleri ise çiçeği yakaya değil, başa takarlar, şapkanın türü her ne ise üstüne sarılmış tülbendin bir kıvrımına iliştirirlerdi. Dal külah, dal fes olanlar da baş çiçeklerinin sapını külah veya fesin kenarından içeri sokarlar, çiçeği oradan şakaklarına sarkıtırlardı.

ÇİÇEKÇİ KAHVEHANESİ

Üsküdar'da Karacaahmet mezarlığı civarında çok eski ve meşhur bir kahvehane idi. Tıbbiye caddesiyle Haydarpaşa tarafından gelindiğinde, Üsküdar'ın başladığı yerde olan Duvardibi'nde, Sultan Üçüncü Selim çeşmesinin hemen karşısında, bir bahçe içinde toprak üstü tek katlı ahşap bina idi. Önünde, bahçesi içinde bir namazgah taşı vardı.

Şehirde kıyafet değiştirerek sık sık dolaşan ve kendisini Topkapılı Osman Ağa diye tanıtarak halkın dertlerini dinleyen Sultan Üçüncü Osman, Üsküdar'a geçtiği zamanlar hemen daima bu kahvehaneye uğrardı. Bu yüzyılda da en seçkin müşterisi ressam Hoca Ali Rıza Bey olmuştu; üstadın bu kahvehanede otururken çizdiği iki, üç desen vardır. Genellikle İstanbul'da dolaşırken çizdiği krokiler üzerinde de, burada oturur çalışırdı.

Üsküdarlı halk şâiri Vâsıf Hiç'in bir anısı aşağıdadır:

«Bu kahvehanenin hemen bütün müşterileri, üdebâ, zürefâ, ilim, sanat ve marifet erbabı idi. Nice beyler, paşalar, olgun dolgün kalem efendileri bu kahvehaneye çıkarlardı, içlerinde mütekaidin, hattâ gecelik entarileri üstüne bir ceket, sako, palto alıp gelirlerdi. Dedikodu yapılmaz, edîbâne, hakimane, rindâne sohbet ve muhabbetle vakit geçirilirdi.

Bazan Cemil Bey pehlivan ve Esvabcıbaşının Alâeddin Bey gibi azılı kabadayılar da gelirdi, fakat edepleriyle otururlar, oranın vakarlı havasını asla bozmazlardı»

Aşağıdaki satırları Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'in 1962 yılında Türk Etnografya dergisinin 5 numaralı sayısında yayınlınmış olan «Türkiye'de Kahve, Kahvehaneler» başlıklı makalesinden alıyoruz:

«Tunusbağı'ndan Karacaahmed'i sola alarak Duvardibi'nde Pertev Paşa Camiine (Selimiye dergâhına) gelirken, (Duvardibi'ne Üsküdar tarafından gelindiğine göre) İhsaniye'de namazgâh'a sapan yol başında ve Üçüncü Selîm tuğralı çeşmenin karşısına rastlar. Bir katlı ve kırmızıya boyalı, bahçe içinde bir binadır. Hâlen kapalıdır. Kiralık ev gibi kullanılmaktadır. Sahibine hacı derlerdi. O da Çiçekçi Aziz'den tutmuştu. Bundan 45 sene evvel açıktı. Yazın bahçesinde oturmak mûtad idi. Vaktiyle yeri bir namazgah imiş ve mihrabı, taşı ve abdest musluğu için tulumbalı kuyu vardı ki, ben hatırlarım. »

Ayşe Hatun Namazgâhının bulunduğu Çiçekçi Kahvesi, Üsküdar'ın en önemli uğrak yerlerinden biriydi. Üsküdar'ın âlim, sanatkâr ve şairleri buraya gelir, onlarla olmak, onları dinlemek isleyen ahali de kahveyi doldurur taşırırdı.. İstanbul'un ayakta kalmaya çalışan tarihi eserler arasında yer alan bu namazgâh, birçok kez yer değiştirmesine rağmen günümüze kadar gelebilmiştir. Çiçekçi Kahvesi'nin ortadan kaldırılmasıyla Nur Çeşmesi ve buna su sağlayan kuyu da tahrip edilmiştir. Kıble taşı da değişik tarihlerde değişik yerlere konulmuştur. Bir ara Çiçekçi Camii restore edilirken bu alana bir çadır kurulmuş ve vakit namazları bu çadırda kılınmıştır.

Selimiye Kışlası ve Florance Nighntingale

27 Aralık 537 gürü zafer arabası ile Ayasofya'nın açılışına gelen Bizars İmparatoru Justinianus "Ey Süleyman seni geçtim" demiştir.

Y. Müh. Mimar Bülent Çekinor
İlgi Dergisi, Sonbahar 1990. S. 12-15

Bu İstanbul'a deniz yolu ile gelenler, sol tarafta Yeşilköy sahillerini, sağda uzaklarda Adalar ve Kadıköy'ü, karşılarında da yabancıların "İstanbul'un antresi" dedikleri Harem-Salacak siluetini görürler.

Yaklaştıkça, bu siluetin içinde Haydarpaşa Garı, eski Haydarpaşa Lisesi, şimdiki Sağlık Bilimleri Üniversitesi, antrepolar, vinçler, sıra sıra gemiler, vapurlar ve dört zarif kulesiyle tarihi Selimiye Kışlası büyümeye başlar.

Sonra, Harem-Salacak'ın yeşillikler içindeki fazla yükselmemiş yapı sıralanyle, Harem-Üsküdar sahil yolunda gidip gelen taşıt araçları daha belirgin görünür.

Bu ilk etkili görünümden sonra, Boğaziçi girişindeki Kızkulesi, camiler, Topkapı Sarayı ile Beyazıt-Galata kuleleri ve iki sahili birleştiren 15 Temmuz Şehitler Köprüsü, tarihi İstanbul kentinin dışarıdan görülen büyüleyici güzellikleri olarak sıralanır.

Öteden beri, İstanbul'a gelen yerli ve yabancı ziyaretçiler bu ilk görünümden sonra kendilerini Haliç ile Boğaziçi'nin güzelliklerine kaptırırlar.

Sultanahmet ve çevresi, çarşılar, Bizans ve Osmanlı eserleri ile Galata-Pera yerleşimleri, İstanbul'un ilgi çeken perspektifleri olarak ün yapmıştır. Her dönemde yazılar, çiziler, geziler, buralarda yoğunlaşmıştır.

İstanbul'dan ayrılanlar, dönüşlerinde, yine bu büyüleyici manzarayı gittikçe küçülerek, gözden kayboluncaya kadar hayranlıkla seyrederler.

Karşı taraf, yani Üsküdar-Kadıköy yakası, önceleri biraz geç gelişmiş, az ilgi görmüştür. Yakın zamana kadar düzenlenen harita ve planlarda bile Salacak'tan sonrası yoktur.

Kanuni Sultan Süleyman zamanında Anadolu yakasına da önem verilmeye başlanmıştır. Doğu yolunun başlangıcı sayılan Üsküdar ve çevresi birkaç cami ve yazlık saraylarla, küçük hanlarla imar edilmiş, yatırımlar daha çok İstanbul'la beraber dışında da yoğunlaşmıştır.

Üsküdar ve Kadıköy'ün şehircilik yönünden yapılaşmasından sonra, Anadolu yakasında ilk temeli atılan büyül yapı Selimiye Kışlası'dır.

Kırım harbinde İngiliz hemşire Florence Nightingale'in üstün hizmetler verdiği (Asker Hastanesi) olarak da tarihe geçen ünlü kışla, bugün bakımlı görünümüyle değişen İstanbul'un değişmeyen bir parçasıdır.

Aslında Selimiye Kışlası ve çevresi, 16 ncı yy. dan 19 ncu yy.a kadar belirli aralarla imar edilmiş ve önem kazanmıştır.

III üncü Selim'in adını verdiği bugünkü kışlanın bulunduğu yerde, Kanuni Sultan Süleyman'ın inşa ettirdiği ahşap Kavak Sarayı'nın varlığı bilinir. Çeşitli dönemlerde onarım ve ilavelerle genişletilen saray 1794 yılında yanmış ve 1800-1801 yılında III üncü Selim, yeni kışlanın inşaatını başlatmıştır.

Hem kışlık hem de yazlık olarak yarı kagir planlanan kışla, Nizam-ı Cedit askerleri-

nin eğitilmesi için kullanılmıştır. Batı eğitimine önem veren III üncü Selim'in, askerlerini burada zaman zaman bizzat talim ettirdiği, eğittiği söylenir.

1807 yılında yeniçeri askerlerinin isyanında yakılan kışla, 20 yıl aradan sonra 1828 yılında II nci Mahmud zamanında kagir olarak inşa edilerek 1842-1850 yıllarında, Abdülmecid döneminde tamamlanmıştır.

Kışla ile geniş çevresi büyük bir külliye sayılır. Eski Kavak (Harem) iskelesi, önceleri inşaatın ve askerlerin servis iskelesi olarak kullanılmıştır. Bugünkü Duvardibi'nde bulunan Suterazisi ile külliyeye doğrudan su bağlanmıştır.

Tazı (koşu) atlarının büyük ahırları, fırınlar, depolar, çeşmeler, geniş talim sahası, hamamı, camileri ve paşa kabirleri, büyük külliyenin birer parçasıdır.

Kışlanın kuzey batısındaki 2 minareli Barok stilindeki Selimiye Camisi (1801-1805) ile eski Harem iskelesi yanındaki, çeşitli yıllarda onarılan ünlü Defterdar Hattat Tahir Efendi (Harem) camisi (1826), büyük külliyenin ve çevrenin dini ihtiyacını karşılar.

Çeşitli yapılardaki ve kışladaki kitabelerden, Selimiye'nin zengin tarihini okumak mümkündür.

Önceleri asker aileleri için düşünülen Harem, Selimiye ve İhsaniye gibi mahalleler de şehircilik yönünden bir defada ele alınıp akıllıca planlanmıştır. Birbirine dik ve paralel geniş sokaklar, çarşılar, yeşil alanlar, kışlaya fazla yaklaşmadan yerleştirilmiştir. İstanbul'un konak yavrusu eski ahşap evlerini buralarda hâlâ görebilirsiniz.

O zamana göre anlamlı ve güzel oluşan .bu mahallelerin planlamasını, gravürleriyle ünlü Mimar Melling'in yaptığı söylenir (1802).

Rahmetli Burhan Felek de İhsaniye semtindeki yerleşim düzenini, konağını ve III üncü Selim'in edebiyat, musiki gibi mimarlık ve mühendisliğe de olan ilgisini her fırsatta okuyucularına yazar, anlatırdı. Burayı İstanbul'un imarı için örnek gösterirdi.

Mimarı belli olmayan kışla, kuzeyden güneye, denize doğru meyilli bir arazide inşa edilmiştir. Ortası, geniş avlulu ve dikdörtgen planlı yapının kuzey-güney cepheleri 267 m., doğu-batı cepheleri 200 m.dir. Arazi meylinden kat adedi 3-5 olarak değişir.

Padişahın, "7 katlı büyük bir kışla yapılsın!" emri üzerine, ancak 4 köşedeki kuleleri 7 şer katlı yapılabilmiş. Yoksa tamamı 7 katlı olacak binayı mimarı ne düşünmüş, ne de inşa edebilmiş.

Barok stilinin esintileri sadece kulelerinde görülür. İç bacımlar dış yüzeye 3 üçerli pencere guruplarıyle yansır. Kulelerde de öyle. Ancak, küçülen 6 ncı katlarda 2 şer, 7 nci katlarda üçer pencere ile son bulur, üstleri kurşun kaplı küçük kubbelerle örtülüdür.

Taş ve tuğla karışımı taşıyıcı temel duvarlarının, güney cephesinde deniz seviyesine kadar indiği rivayet edilir. Çatısı ve kapı-pencere doğramaları ahşaptır. Eski ahşap tavan ve döşemeleri sonradan betonarme taşıyıcı sisteme çevrilmiştir.

Kiremit kaplı ahşap çatının içi ve dışı belirli aralarla yangın duvarlarıyla birbirinden ayrılmış, bölünmüştür.

Kışlanın ve ondan önceki ahşap yapıların bütün kerestesi, yakından Alemdağ ormanlarından kesilip getirildiği için ormanda ağaç bitmiş, kalanlar da 35-40 yıl öncesine kadar sürekli yanarak tükenmiştir.

İkinci Dünya Harbi sıralarında Alemdağ ormanlarının yandığını, Kadıköy ve Üsküdar'a küllerin, dumanların savrulduğunu hatırlarım. Çamlıca tepesinden orman yangınlarını üzülerek seyrederdik.

Ancak, yıllar sonra Çamlıca, Alemdağ ve çevresindeki ormanlar 1960 ihtilalinden sonra yetiştirilebilmiştir.

Haydarpaşa Lisesinde okuduğum yıllar, kışlayı hayranlıkla yakından izlerdim. Talim sahasındaki askerleri, geçit resmi provalarını seyreder, boru seslerini dinlerdik. Denizden gemiyle gelen yabancı misafirler ve harp gemileri, Selimiye'den top atışlarıyla karşılanırdı.

Bir de Ramazan aylarında kuru sıkı iftar topları atılırdı.

Avrupa'da bile bir eşi daha bulunmayan Selimiye kışlası için çok şeyler konuşulurdu. Bir baba-oğul burada 7 yıl askerlik yapmış ama birbirlerini görememişler. Kışlanın büyüklüğü bu espri ile anlatılırdı. Yabancı basın ve araştırmacılar, Selimiye Kışlasını anlatırlarken, uzaktan görünümünü ters çevrilmiş bir bilardo masasına benzetirlerdi.

Uzun yıllar sonra yedek subay adaylarının toplanma gününde ben de iç avlusunu görme imkanını bulmuştum. Yüzlerce genç, avluda ancak bir köşeyi doldurabilmiştik.

Cumhuriyetin, ilanından sonra da bir süre boş kalan kışla, uzun yıllar depo olarak kullanılmış ve harap olmuştur. İkinci Dünya Harbi'nde bir kısım asker yerleştirilmiş, bahçesi ve avlusu, zamanın uçaksavar silahlarıyla ve ışıldaklarla donatılmıştı.

Kışlanın bir bölümü 1959-1963 yılları arasında Astsubay okulu olarak hizmet görmüştür. 1963 yılından sonra Selimiye Kışlası esaslı bir onarım geçirerek bugünkü modern ve bakımlı haline getirilmiştir.

Bugün Haydarpaşa'dan Harem semtine kadar çok geniş bir alanı kaplayan kışla ve tesisleri arazisinin bir bölümünü, evvelce Şam valisi olan Serasker Mahmut Yaver Paşa hibe etmiştir. Paşanın büyük bir resmi, İstanbul'da, Harbiye'deki Askeri Müzenin salonlarında, eski görevlilerin resimleri arasındadır. Hibe kaydı da Üsküdar Tapu Sicil Muhafızlığının arşivlerinde ve kadim kayıtlarının içinde görülebilir.

Sizlere bu küçük araştırmayı hazırlarken, hibe olayını ve Mahmut Yaver Paşa'nın, Atatürk'ün yakın arkadaşı ve eski elçilerden Ruşen Eşref Ünaydın'm annesinin büyük dedesi olduğunu yakın arkadaşım Y. Müh. Tuna Ünaydın'dan öğrendim.

Kırım savaşı yıllarında Selimiye Kışlası, asker hastanesi haline getirilmişti (1854-1856). İngilizlerin 18, Fransızların 17 harp gemisiyle katıldıkları savaşta, hasta ve yaralı askerler Kavak (Harem) iskelesinden buraya getirilir, tedavi edilirdi. Vefat edenler, arkasındaki Karacaahmet mezarlığına, yabancılar da bugünkü Haydarpaşa limanına bakan İngiliz mezarlığına defnedilirdi.

3600 askerin bakıldığı ve Batılıların (Üsküdar hastanesi) olarak adlandırdıkları kışlada, bizim için bir yenilik olan kadın hastabakıcılar ve hemşireler de görev almışlardı.

İşte bu hizmet yeniliğini yurdumuzda ilk başlatan İngiliz asıllı hemşire Florence Nightingale'dir.

Florance Nightingale

Zamanın padişahı Abdülmecid, Selimiye Kışlası'nı 1854 yılında, Kırım Savaşında yaralanan askerlerin tedavisi için Osmanlının müttefiki olan İngiliz askerlerine tahsis etmişti. Aynı yıl yaralı İngiliz askerlerine bakmak için İstanbul'a İngiltere'den hemşireler gelmişti.

İşte bu hemşirelerden biri de askerler tarafından "Lambalı Kadın" diye çağrılan ve zengin bir ailenin kızı olan hemşire Florance Nightingale'dir. Zorlu savaş koşullarının getirdiği kolera salgını sırasında, yaralı hastaların arasında dolaşırken hep elinde bir lamba taşıdığı için, yaralı askerler tarafından "Lambalı Kadın" diye adlandırılan Florence Nightingale, sabrı ve sevgisiyle pek çok hastaya şifa ve moral kaynağı olmuştu.

Florence Nightingale daha küçük yaşlardayken hastanelerde hastalara yeterince ilgi gösterilmediğini düşündüğünden ve bunu düzeltmek istediğinden hasta bakıcı olmak istemişti. Ama ailesi Nightingale'e izin vermedi. Çünkü o dönemlerde hasta bakıcılık hiçbir işi olmayan kızların yaptığı pis bir işti.

Florence ailesine ne kadar baskı yapsa da kabul ettiremedi ve ailesinden ayrılarak hasta bakıcı oldu. Hasta bakıcılığın kötü adını silmek ve bunu meslek haline getirmek istiyordu. Bunu ülkenin bakanlarına kadar iletmişti fakat izin alamamıştı.

Savaştan sonra da kendini bu mesleğe adayan ve hemşirelik mesleğinin kurucusu sayılan Florence Nightingale, Londra'da bir hemşirelik okulu açtı. 1907 yılında İngiltere Liyakat Nişanı alan ilk kadın oldu.

İşte hepimizin askeri bir kışla olarak bildiği Selimiye Kışlası aslında sağlık alanında da bir ilke imza atarak tarihe geçmiştir. Kışlanın kulelerinden birinde bulunan Florence Nightingale ve beraberindeki hemşirelerin kaldığı oda günümüzde müzeye dönüştürülmüştür.

Karikatür Mizahımızın Tarihi

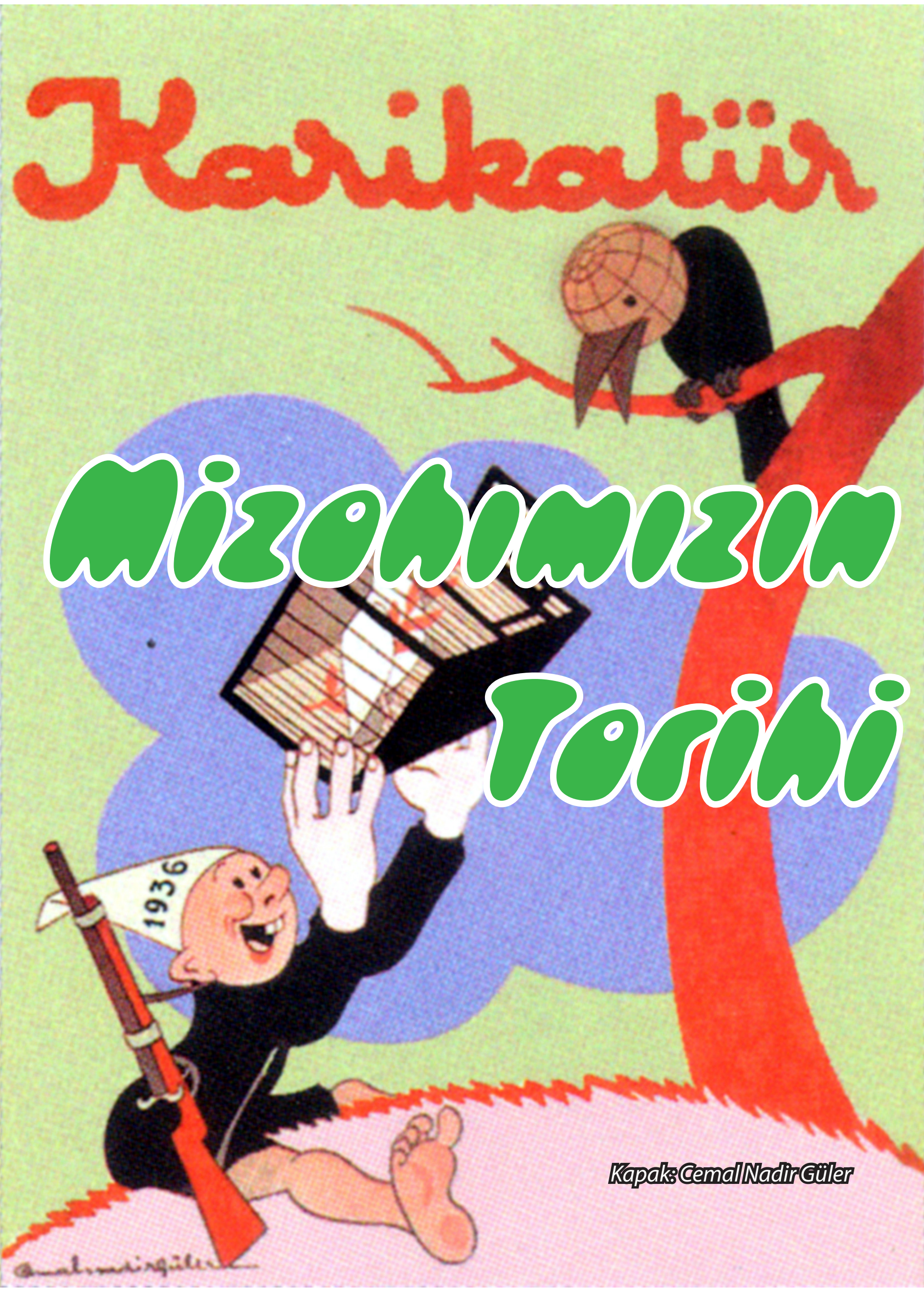

Kapak: Cemal Nadir Güler

"Bu dünyanın insanı irkilten yanı korkunçluğu değil, olağan görünüşüdür.
Adorno

Artım Avcı
SARI SİYAH, Güz 2014. S: 10-17
(İstanbul Erkek Liseliler Derneği Yayını)

Toplumsal gerçekliğe gülünç, sıradışı, eğlenceli, satirik bir dille yaklaşımın adı olan mizahın ana karakteri eleştirel olmasıdır. Batı kültüründe "humour" olarak geçen mizah, toplumsal işlevi ile değerlendirilmekte, güldürürken sorgulamayı hattâ yıkıcılığı içermektedir. Gelenekler, töreler, toplumsal sistem ve yönetimler, iktidarların yarattığı adaletsizlikler, mizahın konusu ve temel eleştiri nesnesidir. Mizah bu nedenle insanlığın özgürleşebilme özne/ergil olma bilincini ve mümkün/bütünsel insan olma özlemini ayakta tutan dönüştürücü praksislerden biridir.

Eski Yunan'da öncelikle Dionysos şenlikleriyle ve daha sonra Aristophanes'in komedyaları ile başlayan Eski Yunan toplumuna eleştirel bir tavır alabilen mizah ve gülmece, Ortaçağ'da soytarılar ve karnavallarla, modern esprinin atası Chaucer'la, Rönesansı müjdeleyen Boccaccio'nun Dekameron'u ile, Rönesans'ta Rabelais, Shakespeare ve Cervantes'le, 17. yüzyılda Moliere ve 19. yüzyıl sonu Dickens, Shaw, Çehov, Gogol ve Wilde gibi yazarlarda inceltilmiş bir biçimde işlenen mizah insanlığın trajik gerçeği ile birlikte Gerçeküstücüler'de, Beckett ve Ionesco'nun yapıtlarında kara ve yıkıcı mizaha dönüştü. Özellikle 20. yüzyılda "modernleşmenin sınırsızlaştırılamamasının" yarattığı elinleşme/ yabancılaşma mizahın (öncelikle kara mizahın) temel eleştiri noktasıydı.

Türk toplumu, sosyo-ekonomik formasyonunun, siyasal ve kültürel yapısının farklılığı nedeniyle Batı mizah kültürünün temel öğesi olan "humour" dan farklı bir gülmece anlayışına sahipti. Sözlü gelenekten günümüze kadar gelen fıkralar farklı bir mizah anlayışına ve birikimine işaret eder. Nasrettin Hoca başta olmak üzere Bekri Mustafa ve Bektaşi fıkraları halkın yaşama karşı alaycı ve öfkeli tutumunu dile getirir. Divan Edebiyatında mizah öğesi taşıyan eserler de vardı (Nef'Tnin ve Şeyhfnin eserleri). Fakat Divan şiirinde belirli bir eleştirel dünya görüşünü görebilmek mümkün değildi, insan ile insan arasındaki ilişkiyi değiştirebilecek zihinsel dönüşüm, insanı ve toplumsal gerçekliği sorgulayan mizah anlayışı 20. yüzyılla birlikte gelişecekti. Ö m e r Seyfettin ile başlayan sosyal eleştiri, Sabahattin Ali, Aziz Nesin ve Rıfat İlgaz gibi isimlerle anılan Marko Paşa dergisinde siyasal mizah anlayışına evrilecek; Gırgır dergisi ile birlikte toplumsal mizah anlayışı kitleselleşecekti.

Eski Yunan'da öncelikle Dionysos şenlikleriyle ve daha sonra Aristophanes'in komedyaları ile başlayan mizah ve gülmece topluma karşı eleştirel bir tavır içeriyordu.

Prometeci İnsan

İnsan doğal ve toplumsal sınırlayıcılıklara karşı isyan edebilen bir varlıktır. Bu insanın Prometeci bir özelliğidir. Bu isyanın gerçekleşmesi ile insan "insan" haline gelmiş verili -ister doğa ister Tanrı tarafından- gerçekliği değiştirip kendi gerçekliğini yaratmış; kendi gerçekliğini yani şu anm insanını yaratarak "mümkün insan"m yaratılabilmesinin maddi koşullarını da oluşturmuştur. Evren içindeki somut sınırlılığın aşılması, Andre Malraux'un deyimiyle "karşı-yazgı" oluşturması bilim, felsefe ve sanat üretimiyle mümkün olmuştur.

Fakat insan sadece özne yanı ile tanımlanabilecek bir varlık değildir. Özellikle tarihten bağımsız, evrensel ve soyut bir öz olarak "insan" yoktur (Cangızbay, 1987: 2). Büyük "İ" ile başlayan "insan" değil; birbirlerinden toplumsal, tarihsel, ontolojik olarak farklılıklar barındıran insanlar vardır; bu insanlar kendi kaderlerinin öznesi olmalarının engellendiği bir tarihsel, toplumsal yapıda farklılaşırlar. Toplumsal yapıda üretilen egemenlik ilişkileri birbirinden farklılaşmış insanlara hiyerarşi ve yükümlülükler dayatır. Bütün bu ilişki biçimleri evrensel bir rasyonelliğe değil toplumdaki güç dengelerine dayanır (C. W. Miüs'ten aktaran Cangızbay, 1987: 10). Bu nedenle mizah üzerine yapılacak çalışma da dahil olmak üzere toplumsal'a ilişkin yapılacak her çalışmanın toplumsal güç dengelerini göz önüne alması epistemolojik bir zorunluluktur.

Mizahın kavramsal boyutuyla birlikte ele alınması tanımların smıflandmlmalarıyla ilgili birtakım sorunları da beraberinde getirmektedir. Mizah, birçok kaynakta "güldürü", "gülmece", "gülünç", "komik", "komedya", "gülme", "komedi" gibi çeşitli kavramlarla yakın anlamda kullanılmaktadır. John Morreal, Gülmeyi Ciddiye Almak isimli çalışmasında gülmeyi "mizahi olan" ve "mizahi olmayan" olarak iki farklı bağlamda ele almakta; gülme kuramlarında temel noktalarda dahi gülmenin tanımları üzerinde uzlaşmanın kolay olmadığını vurgulamaktadır (Morreal, 1997: 5). Birçok açıdan gülme ve mizah birbirinin yerine kullanılan anlamlar taşır. Gülme, kişinin kontrol edilebilir bir iletişim aracı olarak bedensel bir boşalma-

sı iken mizah, kişide oluşan birtakım anlama ve kavrama değişiklikleridir. Mizah canlılık katar, uyarıcı bir etkisi vardır. İster gülme isterse de mizah eylemi olsun ikisinde de başat özellik özgürleştirici, gerilim giderici olmalarıdır. İçinde yaşanılan reel yaşamın sınırlılığının dışına çıkılır; bu eylemden kaynaklanan haz birlikte paylaşılır. Gülme eylemi birleştiricidir, kaynaştırıcıdır. Bergson, gülmenin diğer gülenlerle bir anlaşma, bir suç ortaklığı olduğunu belirtmişti. Bir başka/öteki insanla birlikte herhangi bir nesneye gülmek demek o insanla aradaki sınırlılıkların azalması, o insana yakınlaşmak demektir. Gülmek "Ben"lerin "Biz"e dönüştüğü evrensel bir bütünleşme özlemini imler.

Osmanlı Türk Coğrafyasında Mizah

Osmanlı Türk coğrafyasındaki halk mizah kültürünün eleştirel geleneğini Anadolu'da sözlü halk kültürünün temsil ettiği söylenebilir. Nasreddin Hoca fıkraları, Keloğlan masalları, Ortaoyun geleneği, Meddah, Karagöz gösterileri halk mizah kültürünün unsurları arasındadır. Ancak Osmanlı Türk coğrafyasındaki mizah, Batı'dakinden farklı bir çerçevede gelişmiş; siyasi iktidarlar ya da dinsel gelenekler nedeniyle yasak ve yaptırımlarla karşılaşmıştır. Bunun temel nedeni, Osmanlı toplumunun sosyo-ekonomik formasyonu ve siyasal yapısının Batı toplumlarından farklılığıdır. Osmanlı mülkiyet ilişkilerinin kaynağının padişahın merkezî egemenliği olması; tımar sisteminin aristokrat sınıfının oluşumunu engellemesi; sermaye birikiminin oluşmaması ve bunun sonucu olarak sermayeye sahip yeni bir sınıfın ortaya çıkamaması gibi nedenler Osmanlı'nın kültürel yaşam biçimini farklılaştıran unsurlardır. İslam Hukukunun da etkisi ile kollektif dünya görüşünün biçimlendirdiği Osmanlı devlet yapısı fikri (Devlet-i Ebed-müddet), toplumda gülünebilecek ile gülünemeyecek şeyler arasında kesin bir ayrım yapmış ve mutlak iktidarı tabulaştır arak"gülünemeyecekler" kategorisine sokmuştur. Osmanlı'da güldürü bu nedenle toplumsal hayatın bütününe dair bir eleştiri getirmiyor; egemen etiğe bir bütün olarak değil; sınırlı, ölçülü, sindirilmiş bir eleştiri getiriyordu. Batıdaki soytarı kurumuna benzer bir işlev gören Karagöz gösterilerinde hükümete ve hükümet adamlarına karşı alaylar, şakalar ve siyasî hicivler yapılmasına karşılık bu mizah, dinî ve askerî iktidarı simgeleyen paşa, vezir gibi kişilikleri doğrudan hedef yapmıyor; bu kişilikler sahnede kimlikleriyle gösterilmiyordu.

Bunun nedeni, "devletin varlığının toplumun var olma şartı olarak algılanması" (devletin bekası) ve bu nedenle iktidara karşı gülme, ironi ve alayın meşruiyet sınırlarının önceden bir çerçeve içine alınmasıdır. Tanzimat'tan itibaren toplumsal ve siyasal hayatın bütünlüğüne yönelik mizahi eylem ve eleştiri getirmeye çalışan mizahçılar ise hemen her dönem siyasi iktidarların ağır baskı ve yaptırımlarına maruz kalmış; kamu otoritelerinin tehditlerini üzerlerinde hissetmiştir.

Osmanlı mizah basınının ilk yılları, modernleşmenin yol açtığı sonuçlara ve devlet politikalarına karşı daha eleştirel, daha alaycı ve yıkıcı bir gülmeyi amaçlar.

Hacivat - Karagöz karikatürü.

Kasap'ın çıkardığı Diyojen dergisi bu açıdan öncü bir mizah dergisidir. Bu iktidara mesafeli, ironi ve hicve daha geniş yer veren bu mizah anlayışı, Mutlakiyet yani "İstibdat Dönemi ile birlikte yasaklanacak ve yasak 1908*6 kadar sürecekti. 1908 Jön Türk Devrimi ile birlikte mizah dergileri yeniden yayımlanmaya başlanacaktır. Bu dönemde Osmanlı mizah dergileri Karagöz'ü bir karikatür imgesine dönüştürerek modernleşmenin yarattığı kaotikdünyanır endişelerini gidermeye çalışacaklardı.

Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyet döneminde imparatorluğun yok olması ile birlikte geleneklere bağlı, kolektif, kamusal bir halk gülmecesi sönmüş; bunun yerine bireye dayalı, mesafeli, "medenileşmiş", "laikleşmiş" başka bir gülme anlayışı konulmaya çalışılmıştır.

Akbaba dergisi, Cumhuriyet dönemi boyunca yeni gülmece anlayışının temsilcisi olarak varlığını sürdürecektir. Dergi, yeni dönem gülmece anlayışını biçimlendiren bir dergi olacak; "medenileşmiş" ve "laik", iyi eğitim görmüş, kentli, yabancı dil bilen, üst sınıftan gelen aydınların halkçılığı deriye damgasını vuracaktır. 1978*6 kadar çıkan dergi, yayın süresi boyunca hep iktidarlara yakın bir politika benimseyecektir. 1940*11 yılların ikinci yarısından itibaren Marko Paşa dergisi ile birlikte siyasal iktidara karşı ilk gerçek muhalefet ortaya çıkacak; derginin yıkıcı eleştirelliğine karşı dönemin siyasal iktidarı karşılık olarak yoğun baskı ve şiddet politikaları uygulayacaktı, ıg/o'lerde ise sanayileşme ile kırsal kesimden gelen kentle diyalog kuramayan kitlelerin kır, kasaba ve kent yaşantıları arasındaki çelişki ve çatışmalar, Gırgır mizahının ana kaynağını oluşturacaktı. Gırgır'ın bir ekol olarak etkisi i99o'ların ortasına kadar sürecektir. 1980 sonrası Türkiye'de ithal ikâmeye dayalı stratejinin terk edilip 24 Ocak kararlarında somutlaşan büyük sermayenin desteklediği sektörel tercihlerin ve neo-liberal ekonomi politikalarının benimsenmesi ile yeni bir orta sınıf ve yeni bir kent kültürü oluşacaktı. Mahallenin çözülmesi ile birlikte yeni şehrin mizahı, yeni kentli kimliği benimseyen gençliğin değerlerini işleyecektir. Gırgır ekolünden gelen ve Gırgır mizahını "modellemeyi" sürdüren Hıbır, Limon, Leman dergileri daha sonra Öküz, Git ve L-Manyak ve daha sonra Penguen, Uykusuz dergileri küresel büyük kentin yeni, alternatif ve zaman zaman yıkıcı yeni mizah biçimlerini işlemeye devam edecektir.

Sansür ve Tahammülsüzlükler Tarihi

Türkiye'de mizahın tarihi, bir açıdan baskı, sansür ve tahammülsüzlük tarihi olarak okunabilir. Osmanlı'nın son dönemlerinden başlayıp Cumhuriyet'in ilk yılları da dahil olmak üzere istisnasız tüm siyasi iktidarlar muhalif ve eleştirel mizahı baskı ve dene-

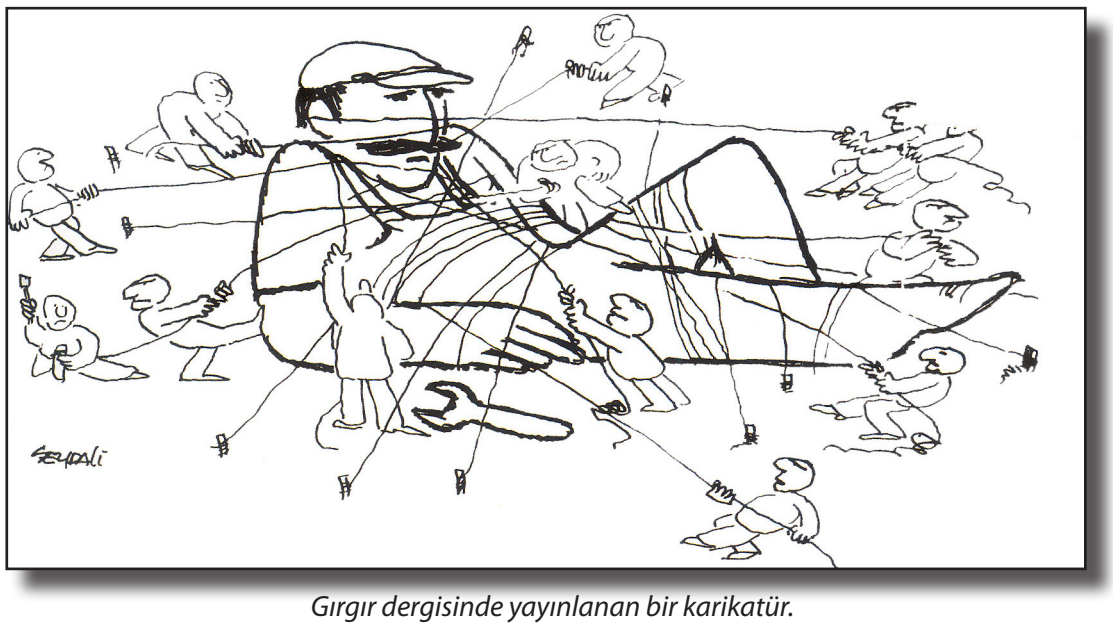

Gırgır dergisinde yayınlanan bir karikatür.

Osmanlı devlet yapısı fikri (Devlet-i Ebed-müddet), toplumda gülünebilecek ile gülünemeyecek şeyler arasında kesin bir ayrım yapmış ve mutlak iktidarı tabulaştırarak "gülünemeyecekler" kategorisine sokmuştur.

tim altına almaya çalışmıştır. Bu süreçte mizahçılar, komedi yazarları, karikatürcüler sayısız ceza ve hukuk davası, yaptırım, para ve hapis cezalarıyla karşı karşıya kalmıştır. Mizahçılara yönelik açılan ceza davaların niteliğine bakıldığında ağırlıklı olarak siyasal iktidara ve devlet yöneticilerine yönelik eleştiri, hiciv ve taşlamalar olduğu görülmektedir. Bu davaların kanuni dayanakları başta Türk Ceza Kanunu'nun m.301 (eski 159. madde) olmak üzere, m.318, m.216, m.125, m.215, m. 226, m. 214 ve Terörle Mücadele Kanunu'nun 6. ve 7. maddelerinde sayılan "kişilik haklarına basın yoluyla hakaret; devletin askeri şahsiyetlerini, emniyet muhafaza kuvvetlerini alenen tahkir ve tezyif etmek; milli hissiyatı rencide edecek ve milli menfaatlere zarar verecek şekilde kötü niyetle maksadı mahsusa niyetle yayın yapmak; halkın ar ve haya duygularını incitmek; bölücü örgüt veya komünizm propagandası yapmak; devletin iç ve dış güvenliğini tehdit etmek; özel aile hayatına tecavüz etmek" suçları gösterilmiştir. Ceza davalarına ek olarak hukuk mahkemelerinde açılan davalar da mizahçıların ifade özgürlüğünü kısıtlamaya yöneliktir. Özellikle hükümetlere, siyasetçilere, devlet yöneticilerine yönelik eleştirilerde, "hakaret" ya da "kişilik haklarını ihlal" unsuru olduğu gerekçesiyle hukuk davalarında talep edilen manevi tazminat miktarlarının çok yüksek olması tahammül sınırının aşıldığı anlamına gelmektedir.

Türkiye'de mizahın siyasi iktidarla ilişkisinde ifade özgürlüğünün keyfi olarak kısıtlandığı göze çarpmaktadır. Günümüze kadar siyasi iktidarların müdahalelerin bilinen örnekleri şunlardır: 1876 Kanun-i Esasi'nin ilan edilmesinin hemen ardından Teodor Kasap'ın "Hayal" gazetesinde yayımlanan karikatürü nedeniyle Hayal gazetesi kapatılacak; Kasap, üç yıl hapse mahkûm edilecektir; ı878'de Medis-i Umumi'nin II. Abdülhamit tarafından süresiz olarak tatile gönderilmesi ile başlayan "istibdat Dönemi"nde komedya eserleri sansüre uğrayacak; gazetelerde hürriyet, yıldız, deli, birader, sakal, burun, cumhuriyet, vatan, millet vb. kelimelerin kullanılması yasaklanacaktır; bu dönemde ayrıca "muzır" ve edebe aykırı görülen eserleri taşımak, satmak, dağıtmak suç sayılacaktır. ıgoS'de istibdat Dönemi'nin sona ermesiyle kısa süren bir özgürlük ortamı İttihat ve Terakki'nin mutlak diktatörlüğünü ilan etmesiyle askıya alınacaktır. Kurtuluş Savaşı'nın hemen sonrası sansürün

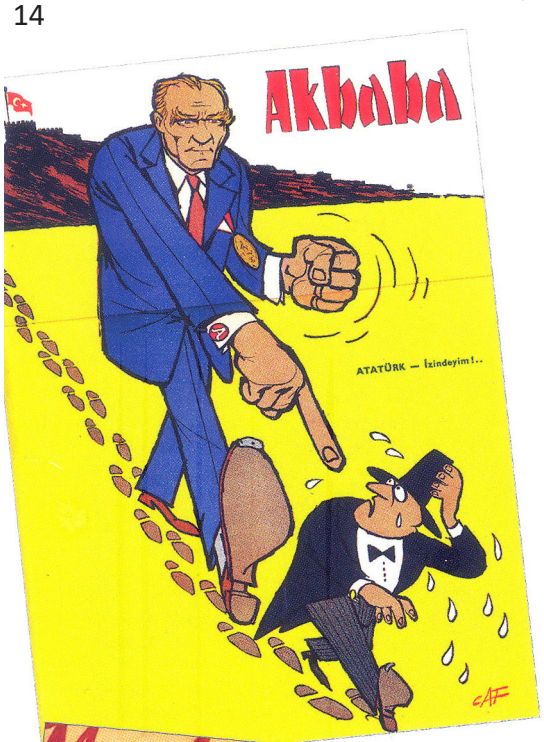

Akbaba dergisinin temsil ettiği "medenileşmiş", "laik", "iyi eğitim görmüş", "kentli" ve iktidardan yana mizah anlayışına karşın Marko Paşa siyasal iktidara karşı keskin muhalefeti ile göze çarpar.

kaldırıldığı ve basın özgürlüğünün anayasal güvenceye bağlandığı Cumhuriyetin ilk yıllarındaki özgürlük ortamı uzun sürmeyecek, 1925 yılında Takrir-i Sükûn Kanununun TBMM'de kabul edilmesiyle birlikte basın ve mizah üzerindeki baskı geri dönecektir. II.Dünya savaşı sonrası eleştirel bir yayın politikası izlemeye başlayan Marko Paşa dergisine karşı dönemin siyasi iktidarı baskı ve şiddet politikaları uygulayacak, dergi aleyhinde birçok dava açılacak, yazarlarından Sabahattin Ali ve Aziz Nesin birçok kere tutuklanacak, derginin logosunun altında "Muharrirleri nezaret altına alınmadığı ve hapse girmediği zamanlarda çıkar" ibaresi yer alacaktır. 1950'de iktidara gelen DP önce basın affı çıkaracak, liberal ve özgürlükçü hükümler içeren Basın Kanununu meclis'ten geçirecektir. Bu özgürlükçü ortam da öncekiler gibi kısa sürecek ve ıçso'lerin ortalarından itibaren basına yönelik daha katı ve kısıtlayıcı hükümler yürürlüğe girecektir. 1955 yılında muhalif yayın organı "Ulus" gazetesindeki karikatür nedeniyle eserin sahibine 14 ay hapis cezası verilecek, yine Ferruh Doğan'ın "Asrileşen Köy" adlı karikatür albümü ve Turhan Selçuk'un çıkardığı "Dolmuş" dergisi toplatılacaktır. 12 Mart 1971 sonrası dönemde de karikatürcüler ve mizah dergileri üzerindeki baskı sürecek, 1970'lerde yayınlanan Gırgır Dergisi'ne dönemin siyasi iktidarları tarafından birçok dava açılacaktır. 12 Eylül 1980 darbesi sonrasında Gırgır birçok kez kapatma cezası alacak, yazar ve çizerlerine de sayısız para ve hapis cezası verilecektir. 1990*11 yıllarda mizah üzerinde baskılar devam edecek, i99/'de Leman Dergisi'nir yazı işleri müdürüne yayımlanan bir karikatür sebebiyle hapis cezası verilecek ve derginin çizerlerinden Feyhan Güler'in "Bayır Gülü" ve Metin Üstündağ'ın "Pazar Sevişgenleri" isimli karikatür albümleri "müstehcenlik" gerekçesiyle toplatılacaktır.

Davalar

Mizah ve karikatüristlere yönelik davalar aooo'lerde de sürmüştür. 2004 tarihinde karikatürcü Sefer Selvi tarafından çizilen karikatür nedeniyle "kişilik hakkının ihlal edildiği" istemiyle Başbakanlık tarafındar dava açılmıştır, aynı yıl içinde Musa Kart'ı çizdiği bir karikatür nedeniyle Başbakanlı tarafından çizerin çalıştığı gazeteye ve yazı işleri müdürüne karşı dava açılmış, sözkonusu dava, Yargıtay'ın "mizaha hoşgörü gösterilmesi ve siyasilerin ağır eleştirilere katlanması gerektiği"ne ilişkin kararı ile düşmüştür; 2005 yılında karikatüristlere açılan davaları protesto etmek için, Penguen dergisinin 24.02.2005 tarihli sayısının kapağındaki karikatürler nedeniyle çizerler aleyhine ve dergi sahibine "kişilik haklarına saldırı" gerekçesiyle dava açılacaktır; Leman dergisi'nin 06.07. 2006 tarihli kapağında devlet büyüklerinin "kene" biçiminde resmedilmesi üzerine, "kişilik haklarına saldırıda bulunulduğu" gerekçesiyle dergi sahibine karşı manevi tazminat davası açılacaktır; yine Leman dergisinin 06.02.2008 tarihli sayısının kapağında kullanılan kapak fotoğrafı nedeniyle "kişilik haklarını ihlal" gerekçesiyle dergi sahibine karşı manevi tazminat davası açılacaktır. Türkiye'de mizahçılara, karikatüristlere, komedi yazarlarına, mizah dergilerine karşı açılan cezai ve hukuki davalara, idari yaptırım ve müdahalelere ifade ve basın özgürlüğü açısından yaklaşılırsa, mizaha yönelik müdahale ve sınırlama sebep-

Mizah, muhalif bir toplumsal poetikaya indirgenemeyeceği gibi politik bir programın işlev¬sel bir nesnesi olamaz. Belki de şunu eklemek gerekir: Mizah, yaşanılan hayatın saçmalıklarını ortaya çıkarmak için vardır. Bu nedenle "yapı bozucu" bir deneyimdir.

lerinin uluslararası insan hak ve özgürlüklerini düzenleyen normlarla (Avrupa insan Hakları Sözleşmesi-AİHS) çeliştiği ortaya çıkar. Kamusal meselelereilişkin tartışmalara katılımın sağlanması, ifade ve iletişim özgürlüğünün kurumsal ve hukuksal güvence altında olduğu demokratik bir toplumda mümkündür. Bu nedenle basın özgürlüğü, temel haklardan "bilgilenme hakkı" ve "eleştiri hakkı"nı içermesi nedeniyle Avrupa insan Hakları Mahkemesi (AİHM) içtihatlarında sınırları oldukça geniş olarak çizilmiştir. Bu özgürlüklerin sınırlandırılması, her türlü keyfiyetten uzak bir biçimde ancak belirli koşulların gerçekleşmesi durumunda söz konusu olabilir. AİHM'in ifade özgürlüğü konusundaki temel içtihatını oluşturan "Handysidef/ ingiltere" kararında ifade özgürlüğü için "sadece lehte olduğu kabul edilen, zararsız veya ilgilenmeye değmez görülen "haber" ve "düşünceler" için değil, ayrıca devletin veya toplumun bir bölümünün aleyhinde olan, tasvip edilmeyen, şok eden, rahatsız eden bilgi ve düşünceler için-de uygulanır" denilmiştir.

İfade özgürlüğü, öncelikle yönetimlerin ve toplumun büyük çoğunluğunun nefret ettiği, benimsemediği ifadelerin korunmasıyla ortaya çıkar. Mizah eserlerinin, karikatürlerin devletin ya da toplumun çoğunluğu tarafından "onaylanmaması" onları "incitmesi", "şok etmesi", "rahatsız etmesi" kamu otoritelerinin müdahalesi için haklı gerekçe oluşturmaz. "Castells/ İspanya Kararı"ında AİHM, basının "kamuoyunu bilgilendirme görevini", devlet yöneticisinin "kişilik haklarından" daha üstün bir hak saymış ve hükümete ya da kamu otoritelerine yönelik yapılacak eleştirilerin sınırının demokratik bir toplumda oldukça geniş olduğuna hükmetmiştir. Thorgeirson/İzlanda Kararı ve Dalban/Romanya kararlarında basının, gazetecilerin değer yargılarının hiçbir biçimde kanıtlanma koşuluna tabi tutulmaması gerektiğine hükmetmiştir. Lingens/Avusturya davası gibi benzer davalarda siyasi tartışma özgürlüğünün demokratik bir toplumun temelini oluşturduğunu, siyasetçileri eleştirme sınırının diğer bireylere oranla daha geniş olduğunu, siyasetçilerin siyasete girmekle her söz ve davranışlarının basınla kamuoyu tarafından yakından incelenmesini kabul ettiklerini belirtmiştir. Lopes Gomes da Silva/ Portekiz davasında ise Mahkeme. basm özgürlüğünün abartma, hatta kışkırtma içererebileceğine hükmetmiştir.

AİHM kararlarından da anlaşılacağı üzere devlet organlarına, kamu otoritelerine, devlet başkanlarına ve bakanlara yönelik abartılı, değer yargısı taşıyan, kışkırtıcı, şok ve rahatsız edici mizahi ifadeler, yazılar, karikatürler "eleştiri" sınırları içerisinde görülmekte ve hükümete ve hükümet görevlilerine yöneltilen eleştirilerde sınırın diğer yurttaşlara yönelik sınırdan çok daha geniş olduğu belirtilmektedir.

Sonsöz

Toplumsal hayatı düzenlemeye çalışan her tür kural, form ve şekil zorunlu olarak

Mizahçının politik görüşü ve ideolojisi olsa dahi mizah eylemi, ideolojik olana indirgenemez. Mizahçı toplumun "oyunbaz, delişmen, edepsiz, yaramaz" çocuğudur. "Her türlü kavramla, kişiyle, olayla, kurumla mesafe içindedir, kimsenin sözcüsü değildir".

katılık oluşturmak zorunda olacağından mizahi eylem, bu çerçeveyi her daim "yapıbozumuna" uğratacaktır. Ne kadar baskı varsa o kadar mizahi eylem vardır. Başka bir ifadeyle nerede bozulacak bir ilke ya da alt üst edilecek bir düzen varsa, orada uyumsuzluk ve mizah da yer alacak demektir.

Mizahın bu özelliği, salt muhalifliğinden kaynaklanmaz. Mizah, muhalif bir toplumsal poetikaya indirgenemeyeceği gibi politik bir programın işlevsel bir nesnesi olamaz. Belki de şunu eklemek gerekir: Mizah, yaşanılan hayatın saçmalıklarını ortaya çıkarmak için vardır. Bu nedenle "yapı bozucu" bir deneyimdir. Hayatın saçmalıklarının ortaya çıkarılması, dünyanın "bir oyun alanı, lunapark" haline getirilmesidir. Toplumda egemen değerlerin, ideolojilerin, kalıplaşmış dar görüşlerin önem atfettiği her şey mizah sayesinde "yıkılır" ve "önemsizleşir". Mizahın siyasal iktidarlar tarafından tehlikeli görülmesinin temel nedeni budur. Toplumdaki tüm egemenlik ilişkileri "yalana dayanmak" zorunda olacağı için mizah, yalancıları teşhir eden özelliği ile maskeli baloya hiçbir zaman davet edilmeyecektir. Mizah da zaten herhangi bir davet beklemez, muzipçe sızacaktır baloya, ortalığı karıştırmak için. Mizah, reel dünyayı mevcut haliyle kabul etmediği için "siyasal özgürlük umudu"nu hep içinde taşır. Ama mizahın nihai amacı, siyasal devrim yapmak, siyasal iktidarı ele geçirmek değildir. Çünkü mizah, "her türlü şeyi yıkmak ister, kendisi de dâhildir bu yıktığı şeylere". Devrim yapılsa dahi devrimin ertesi sabahı mizahçılar, devrimi yapanlar tarafından karşı-devrimci ilan edilip "la guillotine"e gönderilebilir. Fransa'da devrim sonrası Jakobenler tarafından sürdürülen "Terör Döneminde" yapıtlarında gayri insani gözüken mesajlarının altında derin hümanizmayı barındırmasıyla Marquis de Sade, belki de yeryüzünün en büyük mizahçılarından - biridir. Terör döneminde idam cezasına karşı çıkan yegane kişi olarak "kellesini zor kurtaran" Sade, yaşanılan durumun saçmalığını sezen bir mizahçıdır. Devrim, insanlığa aynı anda iki şey armağan etmiştir: "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi" ve "La Terreur"*. Bu, tarihin acı şakalarından biridir.

Mizahçının politik görüşü ve ideolojisi olsa dahi mizah eylemi, ideolojik olana indirgenemez. Gülüş, her şeyi bozar, ideolojiler de buna dahildir. Mizahçı toplumun "oyunbaz, delişmen, edepsiz, yaramaz" çocuğudur. Kuralların, dayatmaların, sınırlamaların olmadığı bir "bütünsel özgürlük" hissi verir mizah, bir ölçüde çocuklukta hissedilen duyguların benzerini yaşatır. Mizah, bir asidir, her yere sızar, boyun eğmez, "gariptir, delidir, doludur" bu yüzden de "her türlü kavramla, kişiyle, olayla, kurumla mesafe içindedir, kimsenin sözcüsü değildir".

İktidar sahipleri, mizahın en çok korku kaynağını ortadan kaldırmasından çekinirler. Her tür iktidar ilişkisinin temelinde korku vardır, çünkü. Korku karşısında zafer kazanan mizah, "yerleşik düzeni bozguna uğratma gücüne" de sahip olur. Yerleşik düzen, genellikle birkaç kişinin ya da oligarşik bir grubun koyduğu kurallarla yönetilir. Oysa ki mizah, yasa koyucu statüsünü, iktidar asasını herkesin eline verir. Mizahın yarattığı ruh hali, sonsuza kadar sürmez, kuşkusuz. Ancak mizah, "günahın olmadığı bir dünyanın" mümkün olabileceği hissini verir. Yaşamın ciddiyetinin yarattığı baskı ve ağırlık karşısında mizah, "hafifletir", hafiflik hissi verir. Ağırlığın geçici olarak kaldırılması dengemizi yitirmemize, düşmemize neden olabilir. Ama bu düşüş, Don Kişot gibi yıldızlara doğru yükseldikten sonraki bir düşüş olabilir, ancak.

İstanbul Meyhaneleri

Şevket Rado

Hayat Tarih Mecmuası,
Mayıs 1974, Sayı 5. S.13-20

ŞEVKET RADO

Yirminci yüzyılın başındaki İstanbul hayatını çok iyi bilen Balıkhane Nâzırı Ali Rıza Bey, sonradan Tercüman yayınları arasında «Bir Zamanlar İstanbul» adıyla çıkan «On üçüncü asr-ı hicrî'de İstanbul hayatı» adlı eserinde İstanbul'un meyhane âlemlerinden de kısaca bahsetmektedir. Yazar meyhanelere ait bu bilgileri, Çaylak gazetesi muharrirliğini yaptığından dolayı «Çaylak Tevfik» diye tanınan ve eşi bulunmaz bir insan olan merhumun «İstanbul'da bir sene» isimli kitabından aldığını söyler.

İstanbul meyhaneleri kısmı Ali Rıza Bey'in kitabında çok kısa geçtiğine göre ben, Tevfik Bey'in kitabında bu konuya ait neler bulunduğunu merak ettim. Kitabı aramaya koyuldum, «İstanbul'da bir sene» adını taşıyan kitap bir şans eseri olarak, tesadüfen elime geçti: Bu kitapçık H.1300 (M.1880) yılında İstanbul'da basılmış, 48 sahifeden ibarettir. «İstanbul'da bir sene» adını taşımakla beraber altında «Beşinci ay» ve onun altında da «Meyhane yahut İstanbul Akşamcıları» ibareleri var.

İhtimal eser başka başka konularda, her ay bir fasikül olarak yayınlanmış. Yazarı: Mehmed Tevfik. Bu kişi hakkında Ali Rıza Bey'in «Çaylak» gazetesinde yazdığı için kendisine «Çaylak Tevfik» denildiğini haber vermesinden başka bir bilgi elde edemedim. Yalnız bendeki kitabın bir sahifesinin kenarında, yazarın bir cümlesini yanlış bulup kurşun kalemle düzeltmeye girişen (M. Ahmed) adlı bir okuyucu veya bu kitabın önceki sahibi «Türkçe'de böyle yazılmak iktiza eder, Selanik lisanını bilmem» demek suretiyle yazarın Selânikli olduğunu imâ ediyor.

Ama ne olursa olsun, bu ufacık kitap zamanımızdan yaklaşık 90 yıl önceki İstanbul'un meyhane âdet ve âlemlerini, akşamcıların durumlarını, tavırlarını, ayrıntılarıyla anlatması bakımından pek dikkate değer bir eserdir.

Eserin yazarı meslekdaşımız Mehmed Tevfik Bey'in İstanbul meyhanelerini çok iyi bildiği kadar, gerçekten çok da hoş yazan bir gazeteci olduğu anlaşılmaktadır. Henüz Latin harflerine geçmemiş olan ve İstanbul hayatı bakımından bir vesika değeri taşıyan bu asırlık kitapçığı, cümlelerini bozmadan, fakat zamanımızda anlaşılmaz olmuş kelimelerini anlaşılır duruma getirerek sunuyorum;

Yazar kitabına, İstanbul'un çeşitli semtlerinin, tanınmış meyhanele¬rini saymakla başlamaktadır.

İstanbul'un eski ve gedikli meyhaneleri bulundukları semtlere göre şöyle sıralanabilir:

Balıkpazarı'nda: Kafesli, Hançerli, Yahudi.

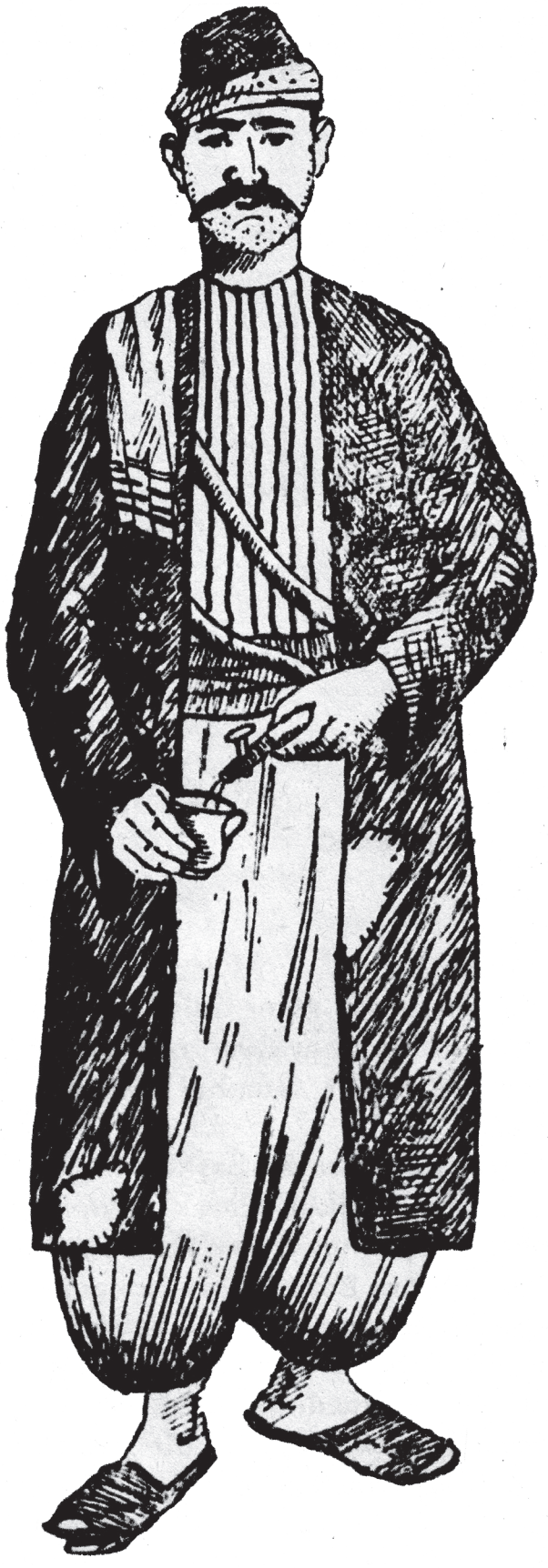

Bir ayaklı meyhane.

Zindankapısı'nda: Salepçi.

Asmaaltı'nda: Çavuşbaşı.

Ketenciler'de: Sabuncu.

Mahmutpaşa'da: Çorapçı Hanı, Kürkçü Hanı, Valdehanı.

Mercan'da: Ali Paşa Hanı.

Tavukpazarı'nda: Tanınmış Saraç Hanı, Bakla Hanı, Yağlıkçı Hanı, Vezir Hanr.

İskender boğazı'nda: Taş Han.

Gedikpaşa'da: Küçük Müslim, Büyük Müslim.

Kumkapı'da: Düzoğlu, Yeni Meyhane, Karabiçak, Küçük Samsun.

Yenikapı'da: Kafesli.

Langa'da: Tandırlı, Mermerli, İki Kapılı.

Kulluk Karşısı'nda: Saray Odaları, Lüzum Odalar.

Samatya'da: Büyük Kuleli, Küçük Kuleli, Altınoluk, Gümüş Halkalı, Kel Serkis, Zafiri, Ormanos, Gülbeçe, Hacı Manol, Süngerlf, Servili.

Yedikule'de: Mağaza.

Altımermer'de: Sünbüliü.

Karagümrük'te: Takyeci.

Topkapı'da: Karagöz, Yeni Meyhane, Hacı Mardiros, Kaledibi, Sarafin.

Tekfursarayı'nda: Karagöz, Enserci Mişon, Kürekçi, Orak, Çubukçu Nesim.

Balat'ta: Karanlık, Koca Kalfa, Köroğlu, Bahçeli, Yarım Balat, Karanfil, Yasef, Enserci Nesim, Balta Yasef.

Lonca'da: Ayvalı, Yavaşko.

Balat haricinde: Dülgeroğlu, Tümbet, Hacı Mişon, Hacı Avram, Gümüş Endaze, Bayraktar, Çingene Müslim.

Fener'de: Sukyas, Gümüş Halkalı, Kamburoğlu, Tanasaki.

Kiremit Mahallesi'nde (Fener'in üst başı): Sakızlı, Kafesli.

Cibali'de: Haleblioğlu, Laşko, Kasavet, Anastas, Yahudi Ayvede.

Unkapanı'nda: Yenidünya, Baklacıoğlu.

Kerestecilerde: Kandilli,

Ve Galata, Beyoğlu, Hasköy, Kadıköy, Üsküdar, Kızguncuk'ta, Boğaziçi'nin daha birçok mahallerinde bulunan ve isimleri bulunamayan meyhanelerdir.

Bu meyhaneler gedikli olup her biri bir ustanın idaresindedir ki bunlara «meyhaneci ustası» denir.

Bu gedikli ve büyük meyhanelerden başka «Koltuk meyhanesi» adı verilen bir çok içki yerleri ve ayaklı meyhaneler vardır.

AYAKLI MEYHANELER

— Ayaklı meyhane mi, dediniz?

— Evet ayaklı meyhane!

— Bunlar küçük, anbar kadar seyyar dükkânlardır; İçine küçük fıçılarla rakı, şarap, bir kaç kadeh filan korlar. Dükkânın altma dört tekerlek takarlar, istenilen yere götürürler, öyle mi?

— Hayır hayır, dükkânı, tezgâhı, içki sunanı, testisi, sürahisi olmayan bîr meyhane! Bu meyhanenin bir ustası vardır, sermaye olarak da bir okka arak (rakı) ile

ufacık bir bardak! Bu ayaklı meyhanelerin vücutları çoktan kalkmış olmakla beraber acaba bunlar istanbul'un hangi semtlerindedir diye sormaya ve zihninizde aramağa kalkmayın! Yalnız size burada vereceğim bilgilerle kalın.

İstanbul'da eskiden meyhanelere gitmek iki şeyle olurdu: Bıçağa güvenmeli, bıyıkları omuzuna kadar burmalı! Öyle, zamanımızda olduğu gibi, on dört, on beş yaşlarında çocukların meyhanelerde görünmeleri!... Ne münasebet! Yirmi beş yaşında bir adam, değil meyhaneye gitmek, belki Tavukpazarı'ndan bile pek güç geçerdi. Genç esnaf kalfaları ve yirmi yaşlarında sair sınıflarda bulunanlardan rakıya daha yeni heves edenler, olsa olsa, o da çekine çekine bu ayaklı meyhanelere devam edebilirlerdi.

Bu ayaklı meyhaneler daha çok Ermeni miletindendi. Bu adamın başında bir şerbetçi takkesi, arkasında uzun bir cüppe, omuzunda ayaklı meyhane olduğuna işaret olmak üzere bir peştemal, cüppenin iç cebinde bir kadeh.

— Rakısı nerede?

— Nerede olacak, belinde.

— Amma yaptın ha! Bu kuşak mı?

— Öyle ya, kuşak! Hem de nasıl kuşak? Nargile marpucunun üç dört katı uzunluğunda ve yine o ölçüde geniş bir bağırsak. İçi rakı dolu. Bağırsağın bir ucu musluklu. Bu bağırsak ayaklı meyhanenin belinde, kuşakvari sarılı olup daima bunlar sebzeci dükkânları önünde dolaşırlardı. Uzaktan müşterilerini gördüler mi hemen sebzeci dükkânına girerler; müşteri de arkasından girer. Ayaklı meyhane, önünü ardını kollayarak cebinden kadehi çıkarıp göbeği üzerine getirilmiş olan bağırsağın musluğunu açarak kadehe ısınmış ve rengi sapsarı kesilmiş rakıyı boşaltır; müşteri aldığı gibi bir atar. Sanki bîçare bir kaç usturayı birden yutar. Sebzeci dükkânında ne meze bulunur? Ya lahana yaprağı, turp eskisi, havuç kırığı. Sahibi, bahtına, eline ne geçerse ağzına alıp çıkar. Şimdi şu anlattıklarımdan hem ayaklı meyhane, hem de müşterileri anlaşıldı sanırım.

GEDİKLİ MEYHANELER

Ayaklı meyhanenin sermayesi, dükkânı, tezgâhı, hâli, elhasıl her şeyi pek k¬çük ve basit olduğu gibi tarifi de o kadar basit ve kısadır. Bizim vereceğimiz geniş tafsilât asıl gedikleri meşhur meyhaneler için olacaktır.

«Bu meyhanelerden birine gitmiş olursak acaba neler görebiliriz?» sualine şöyle cevap veririz ki, kapıdan girerken başınızı biraz yukarı kaldırınca kapının sokak tarafındaki üst çerçeve tahtasına asıh bir hasırlı eskisi!

— Bu ne için asılıyor?

— Orasının büyük bir meyhane olduğuna alâmet.

Çünkü zamanımızda olduğu gibi, böyle büyük fabrikalar ve mağazalar kimin fabrikası veya mağazasıdır, içinde bulunan eşya nedir bildirir surette kapıları üzerine yazılmış birer levha asmak âdeti icat olmamış. Yalnız müşterilerin zahmet çekmemeleri ve kolaylıkla bulabilmeleri için dükkân, mağaza ve fabrikaların dışarıdan derhal görülebilecek yerlerine birer işaret koymak usulü var ki, hâlâ bazı dükkânlarda ve büyük mağaza ve fabrikalarda bu usule uyularak konmuş işaretler görülmektedir.

Bu arada Mısırçarşısı'ndaki dükkânlarda bir ufak gemi, bir deve yumurtası, büyük bir fener, Hazreti Süleyman'ın mührü İşaretleri görülebilir. Yine Çarşıiçi'ndeki kavaflarla Sultan Bayezit'teki kâğıtçı dükkânlarında bu işaretler vardır. Dükkânlara, mağazalara böyle işaretler konması, bir adam Mısırçarşısı'ndan bir şey alır da aldığı şeyin pek nefis ve eşsiz olduğunu bir yerde söylerken (nereden aldın) diyenlere (Mısırçarşısı'nda fenerli veya Süleyman mühürlü yahut devekuşîu dükkândan aldım) demek içindir. İstekli olanlar o dükkânı işaretiyle arayıp bulurlar. Faydası da bu. İşte bizim bu hikâyemize mevzu olan gedikli meyhanelerin meyhane olduğunu bildirecek alâmet dışarıdan, önce kapısı üzerinde gözümüze çarpacak olan o işarettir.

Kapıdan içeriye girilince kapıya yakın ve daha çok kapının ya sağında, ya solunda ve bazısında kapının tam karşısında içki tezgâhı görünür. Tezgâhın üzerinde, hâlâ olduğu gibi, rakı ve şarap kadehleri, su bardaklarıyla ufak tabaklar içinde mevsimine göre mezeler bulunur. Tezgâh üzerinde ufak tabaklar içinde bulunduğunu söylediğimiz mezeler ayakta bir kaç tane atıp gidenler için hazırlanmış olup fasulye veya lahana haşlaması, havuç yahut kırık leblebi gibi şeylerdir. Tezgâh önünde ayak üzeri birkaç tane atıp gidenlere meyhaneciler «tezgâh müşterisi» dedikleri gibi müşteriler de meyhanenin bu âlemine «tezgâhbaşı âlemi» derler. Böyle tezgâh başında birkaç tane ayakta atıp gidenlerin çoğu esnaftır. Böyle adamların uzun müddet meyhanede oturup akşamcılık etmeğe ne hâlleri, ne de vakitleri müsait olur. Bunlar dükkânlarını ezanda kaparlar. Onun için meyhanelere gidip de uzun uzun oturacak vakitleri kalmaz. Dükkânlarını kapatıp evlerine giderken yolları üzerinde bulunan meyhanelere uğrayıp ayaküzeri birkaç tane atarlar, hemen savuşurlar. Evet, esnaflar içinde akşamcılar da bulunur. Aile sahibi olmaz, sanatı, vakti hâli buna müsait olur, o başka. Hem de belki İstanbul akşamcıları dediğimiz adamların pek çoğu da böyle esnaftır.

HEYECANLI BİR OLAY

Evet bu meyhanelere hamallar, tulumbacılar da gelebilirlerdi. Fakat devamlı olarak ve akşamcılık sıfatıyle değil, belki ayda yılda bir denecek kadar gelip geçici zamanlarda, çabuk gelip geçerlerdi. Hattâ böyle geldiklerinde meyhanede bulunanların güvendikleri büyük liman akşamcılıkla devam eden yeniçeri dayılarının sofraları idi. Fakat yeniçeri dayıları da silâh kullanmaz değillerdi. Ancak daha o zamanlar çoğu silâhını bir takım biçare ve mazlum aleyhine kullanarak adını lekelemez, belki mazlumu müdafaa ederek silâhının şanını korurdu.

Örneğin bir bayram tatili Yüksekkaldırım semtinden üç semt delikanlısı Langa'ya inmişlerdi. Bu delikanlılardan biri yorgancı esnafından Mahmud, öbürü çıkrıkçı esnafından Hüsnü, biri de ipçi esnafından Mehmed Ali idi. Bunların üçü de onsekizer, yirmişer yaşlarında, gayet gürbüz ve düzgün vücutlu olup, henüz bıyıklarının uçlarını burmaya başlamışlardı.

Bunların kıyafetine ise o vakitler pırpırı denirdi ki dal fes, camadan, salta marka, cübbe, dökme şalvar gibi şeylerdir. Hattâ şalvarın üstüne yani bellerine şal veya Trablus sararlardı.

Bu delikanlılardan Hüsnü gerçekten genç irisi, sahiden İnsan güzeliydi. Gençler bu ya, başlarına o zamanın modasınca «yardan ayrıldım» denilen biçimde birer yazma yemeni bağlamışlardı.

Bunlar Langa'da biraz gezindikten sonra bir iki tek atmak için ve bu vesile ile, yani tatil münasebetiyle keyif çatmak için Mermerli denilen meyhaneye girdiler. Vakit henüz erkence olmakla meyhane o kadar kalabalık değildi. Bunlar kapıdan girdiler. Pek de devam ettikleri yer olmadığından iki tarafa o kadar serbestçe bakmayarak bir köşeye oturdular. İşte o zaman meyhanenin tezgâh tarafında üç beş yeniçeri dayılarının oturup henüz keyiflerini çatmak üzere olduklarını görünce, çocuklar bunlara saygılı bir tavır takındılar. Şöyle ki eğer kendilerinin orada olduklarını bilsey-

Meyhanede köpek oynatan bir yeniçeri.

diler elbette girmekten çekineceklerini, bilmeyerek girmiş olduklarını gösterdikleri tavır ile dayılara anlattılar. Meyhaneci gelip ne içeceklerini sordu. Birer şişe düz (rakı) getirttiler. Dayılar çocukların bu terbiyeli hâllerini görünce gayrete gelerek kendilerini taltif için sofralarında bulunan mezelerden bir-iki tabak mezeyi garsona verip, «Al şu mezeleri, delikanlıların sofrasına koy. Bizden kendilerine selâm söyle. Rahat etsinler, eğlensinler!» diye bir de haber gönderdiler. Biz çocukları bildik, fakat dayılar kimler? Onları da bilmek bizim için gereklidir. Çünkü aşağıda isimleri geçecektir.

Bunlardan biri Çadırcı Selim ki, yeniçeri ortaları için çadır imaliyle meşgul olan çadırcılardandı. Atpazarlı Mustafa; geliriyle geçinir, gayet havadar mizaçlı bir delikanlı. Üçüncüsü Sülün kî, bu zenci idi. Yeniçeri ağalarından birinin kölesi iken efendisi azat edip, kışlalardan birine vermişti. Kendisi o sıralarda neferlikte kullanılıyordu. Lâkin döğüşte gözler kan çanağı, kalıp kıyafet gulyabanî idi. Dördüncüsü bıçakçı İbrahim'di. Bu adam sonraları elçilik yasakçısı olmuştur.

Sonuncusu mumcu Veli. Kışlaların mumunu dökerdi. İşte çocuklara meze, bir de selâm gönderen dayılar bunlardı.

Çocuklar kendi hâllerinde eğlenip dururken meyhane kapısından bîr tulumbacı girip bir nâra attı. Nâra attı ama meyhanede bulunanların da beyinleri patladı. Bu herif Baruthane tulumbacılarından Kel Memiş adında biriydi. Nâra bitti. Herkesle beraber bu çocuklar da baslarını kaldırıp baktılar, narayı atanın bir tulumbacı, yanında iki de arkadaşı olduğunu gördüler.

Bunlar, üç arkadaş iki tarafa sallanarak gelip çocuklara karşı boş bir sofraya oturdular. Bîr ibrik şarap ısmarladılar. İçlerinden biri cebinden bir iki elma çıkarıp sofranın üzerine koydu, şaraplar da geldi. Bunlar birer bardak şarap içip kendilerine özgü bir tavır ile şöyle keseriz, böyle biçeriz diye konuşmaya, şakalaşmaya başladılar.

Meyhane âlemi bu ya! Herkes içinde ne varsa mutlaka dışarı atar. Bu herifler ağızlarıyla atar tutar, gözleriyle etrafı süzerlerdi. Çünkü bu yol da meyhane bulaşıklarının âdetleridir. Ağızlarıyla atarlar, tutarlar ve «Herkes bize ne diyor?» diye gözleriyle de etrafı süzerler. Tulumbacıların gözleri çocukların bulunduğu sofraya çarptığı gibi aralarında söyle bir sohbet başladı:

Memiş — Ulan! Burada yenecek epeyce kuzu varmış.

Arkadaşı — Yayla mı bu?

Diğeri — Kıyamadan kim kesecek?

Bu sohbetin kıvılcımı önce yeniçeri dayılarının sofrasına sıçradı. Yüksek bir seda ile:

Mumcu Veli — Mustafa, geçen gün Yedikule salhanesine gitmiştim. Salhanenin ne kadar çok iri iri köpekleri var.

Mustafa — Koyun, kuzu bağırsağı yemeğe alışmışlar. Elbette iri olurlar.

Mumcu Veli — Birdenbire ürktüm.

Mustafa — Köpekten ürkülür mü?

Mumcu — Ne bileyim. Bir kere hoşt dediğim gibi topu kaçtılar.

Sülün — Onlar sade yer, içer, havlar. Dişleri kesmez.

Sohbet ve etraftan atılan hezeyanlar bu dereceye geldi mi bıçakları yağlamalı.

Çocuklar bu hezeyanları dinleyip aralarında usul usul şöyle söyleşirlerdi:

Mahmud — Ne dersin, gidelim mi?

Hüsnü — Nereye, tandır basma mı?

Mehmed Ali — Amma yaptın ha, şimdi aramızda biz de mi saçma sapan konuşacağız? Tandır başı ne demek?

Hüsnü — Ne bileyim a kardeş, böyle şeylerden kaçanlar rakıyı tandır başında içmeli.

Mamhud — Herifler zıpır.

Hüsnü — Öyle çok zıpırlar gördük.

Kel merniş bir mâni tutturdu:

"Kuzu su, Çeşme kuru, çay bulanık, nerden içsin kuzu su?"

Arkadaşı — Ulan Memiş, ağzına da hiç yakışmıyor. Bırak da başkaları söylesin.

Memiş — Omuzdaş, ne darılıyorsun, anam babam sen söyle.

Arkadaşı — Bizde söyleyecek yok.

Sülün — Mumcu, hiç şarap içtin mi?

Mumcu — Ne var sanki.

Sülün — Hayır... Bir şey yok. İskemleden iyi şarap mezesi olur derler de o-nu soracaktım.

Mumcu — Herşeyin lezzeti mevsiminde iyidir.

Mustafa — Ben bunlarla döğüşmeyi kendime ayıp görüyorum.

Sülün — Ne yapalım, herifler çanak tutuyor. İki çocuğa bu kadar sarkıntılık olur mu?

Tulumbacılardan biri

— Kalk Memiş, gidelim.

Memiş — Nereye? Sen korkarım iskemle mezesinden hoşlanmadın. Bak meze böyle gönderilir.

Deyip belindeki ucu sivri kamaya bir elma sapladı. Meyhane miçosuyla dayıların sofrasına gönderdi.

Mustafa — Sülün aradığın ayağına geldi.

Hüsnü — Arkadaşlar ben birşey yapacağım.

Mahmud — Söyle.

Hüsnü — Şu dayılardan destur alıp bunların üçünü de süpüreceğim.

Mehmed Ali — Sen bugün mutlaka birşey yapacaksın ya!

Hüsnü — Hem de yapmalıyım.

Bu kargaşa devam ede dursun meyhanenin içi akşamcılarla doldu.

Sülün — Ne olacaksa bir ayak evvel olsa da akşamcıların keyfini bozmasak.

Memis — Meyhanelere çocuklar da dadandı.

Arkadaşı — Kabahat kimin? Babalan getiriyor.

Hüsnü yanında duran iskemlelerden birini çevirip tersine yere koydu. Dayılar bunu gördüler.

Mustafa — Çocuk meramın ne?

Hüsnü — Destur istiyeceğim.

Mustafa — Ne yapacaksın?

Hüsnü — (Tulumbacıları göstererek) Ağalara meyhane iskemlesi mi ağır, yoksa tulumba sandığı mı ağır, onu anlatmak istiyorum da.

Sülün — Kuzum, sen yerinde zevkine bak.

Hüsnü — O kadar alçakla güleşmek size yakışır mı?

Bıçakçı İbrahim — Galiba bir bıçak da bu çocuğa hediye edeceğiz. Tavır öyle gösteriyor.

Hüsnü — Rica ederim, kendisini yalnız bırakmayın, arkadaşını gönderin.

Çadırcı Salim kamadan elmayı çıkarıp kamayı gönderdi.

— Bu elmayı takıp da kamayı gön dermek ne oluyor?

— Ne olacak, şimdi Avrupalılar'ın düello dedikleri oyun.

— Oyun mu?

— Evet! Hem de canla başla bir oyun!

— Avrupalılar da böyle mi oynarlar?

— Hepsi bir kapıya çıkar, Avrupalılar eldiven gönderirler. Bunlar da karne ile elma.

— Ne için, ne mânâ!

— Efendim, bir adamı diğer bir adam tahkir etti mi o hakaretin altında kalmamak için hasmı kılıçıyla, meçiyle, tabancasıyla mukabeleye davet eder. Eskiden yeniçeriler buna bıçaklaşmak tâbir ederlerdi. Hattâ kanlı bıçaklı oldular demezler mi? İşte bundan kinaye!

Lâkin Hüsnü tulumbacıları böyle kama ile, kılıçla mukabeleye davet etmedi. Çünkü tenezzül etmedi. Hemen tulumbacıların sofrasına bir iskemle attı. Sofra alt üst oldu, üzerinde hiç bir şey kalmadı. Memiş yerinden fırlayayım dedi Hüsnü bir iskemle daha yetiştirdi. Memiş'in suratı da sahiden işkembe çorbası kazanı gibi karıştı. Dayılar şimdilik seyirci oldular. Memiş bir kere daha silkinip üzerine hücum

etmek istedi, hem de yalın kama ile bir hücum. Hüsnü bileğine nişan alıp bir iskemle daha aşketti Memiş'în elinden kama düştü. Hüsnü kamayı kaptığı gibi dayıların sofrasına attı,

Bunun üzerine dayılar birden ayağa kalkıp tulumbacıları önleyerek:

«Çocuk daha birinci hamlede namusunuzu bozdu. Edebinizle çıkın!» deyip birer birer dışarı attılar. Yoksa Hüsnü'nün gerçekten bunlara karşı koyacağı herkesçe teslim edilmişti.

Bu üç bulaşık, söylene söylene, yıkıla yıkıla defolup gittiler.

Meyhanede Hüsnü'ye ikram edenlerin artık haddi hesabı mı var! Dayılar bu üç çocuğu sofralarına alıp artık muhabbete koyuldular.

İşte o zamanın akşamcıları az önce anlattığımız gibi vartalara uğradıklarından eski zamanda meyhane akşamcılığı onun için her yiğidin kârı değildi. Lâkin meyhane akşamcılığı âlemi bundan ibaret zannolunmasm. Bu âlem her sınıfın hâline, düşünce ve emellerine tâbidir. Çünkü içkinin tesiriyle insanda görülen hâller pek çeşitlidir ve garipliklerle doludur.

Meselâ ayık iken fevkalâde mağrur olan bir adam pek çok kere içki âleminde uysal ve mütevazı görülür. Hele en garibi şudur ki, içki insana habbeyi kubbe, kubbeyi de habbe ettirir.

İÇKİ SÖYLETİR İNSANI

Bir adamın dünyalar kadar derdi var diyelim. İçince dünyalar kendisinin imiş gibi neşelenir. Burası böyleyken kendisine ufak bir söz söylense güya canına kasdolunmuş gibi tahammülsüz ve kararsız olur. Bir de içkinin tesirinin garipliği gündüz içenlerde görülür, hele yazın maazallah. Korkağı cesur, düşmanı dost, ilgisizi ilgili ederek insanı deliliğe kadar götürür. Mevkilerden düşmüş olanları görüyoruz ki çoğu gündüzleri içmekten başlarını alamayan ayyaşlardır.

İçki meclislerinin en güzeli zariflerin meclisidir. Nüktecilik, fıkracılık, şiir söyleme ve hoş sohbetler böyle meclislerde görülür. Çünkü ince zevkli insanlar böyle meclisleri güzel konuşmalar için toplarlar.

İçki insanın mihengîdir derler. İnsanın içyüzünü meydana kormuş. İnce adamın içyüzü incelikten başka ne olabilir. İnce adamlar her sınıfta vardır. Hele bazıları vardır ki dili nekadar tatlı ise hâli de öyle tatlıdır. Güzel söz söyler, söylenen sözleri anlar. Herşeyin iyisini bilir. Böylelerinin meclislerine doyum olmaz. Yoksa bir miktar içtikten sonra ağzına geleni söylemek, aklına geleni yapmak içmek değil, rezalettir.

İstanbul akşamcıları içinde gerçekten pek çok hoş adam vardır kî meclisleri pek tatlı olur.

İçlerinde hanende bulunur, girift gibi, ney gibi, çığırtma gibi şeyler üfler sazende bulunur, taklitçi bulunur. Böyle adamların meyhane gibi her sınıfa açık bir yerde bile itibarları başka, hattâ oturacak yerleri bile başka olur.

İçki içmenin garip bir hâli de şudur ki bir adam ayıkken ne kadar hasis olursa olsun, içince öyle cömert olur ki tarif kabul etmez. Garibi şu ki, bu cömertlik yalnız içincedir. Meselâ bir insan içerken bir fakire, açlıktan öleceğini bilse, bir okka ekmek parası vermezken, o fakiri sarhoş etmek için varını yoğunu harcar.

Meyhanelerde bazı fakir akşamcılar vardır; bunların bazıları güzel gazeller okur, bazısı ney üfler, keman çalar. Böyle adamları akşamcılar idare ederek hem kendileri eğlenirler, hem de bu vesile ile o fakirin keyfini yerine getirirler. İçkiciliğin bir hâli de insanı sırlarını dökmeye zorlamasıdır. İçki insanı bedesten gibi eder, nesi varsa meydana koydurur. Gerçi içmeye başlarken insan sırlarını saklamaya kararlı ise de bu hâl çok sürmez. Neşe ilerledikçe: Eğerçi söylemez amma, bir âşık edalarıyla içini dökmeye başlayıp türlü laflarla dostu düşman sayıp dökmeye başlar. O dereceye varır ki duvarlara hitab edecek hâle gelir.

MEYHANENİN HÂLİ BAŞKA!

İçkinin insana neler yaptırdığını bir yana bırakalım da meyhane âleminin hâline gelelim.

Beykoz'un paçası gibi Yedikule'nin başı dahi meşhur olduğundan bu münasebetle Samatya meyhanelerinde akşamları ve hele tatil günleri her yerden ziyade akşamcı bulunur. Hattâ uzak yakın demeyip İstanbul'un her tarafından giderler.

Herifin biri her akşam meyhanede çakarmış. Bir sabah annesi yanına gelip, «Oğlum içmekten vazgeç desem bir faydası olmayacağını biliyorum, bari meyhanede içme de ne yapacaksan evde yap.» demiş. Herife bu söz tesir edip biraz birşey alarak eve gelmiş. Annesi son derece memnun olarak derhal oğluna taze yemek yetiştirmek için mutfağa girmiş. Adamcağız önüne tepsiyi koyup bir kaç kadehten sonra çubuğu doldurmuş, fakat ateş yok. «Anne bir ateş.» demiş. Kadıncağız mutfaktan, «Peki oğlum, şimdi getiririm,» demişse de dur pilavın yağını haslıyayım da götüreyim, çorbanın tuzunu koyayım da götüreyim, derken aradan bir saat geçmiş, hâlâ ateş yok. Herif çubuk elinde beklemiş, beklemiş, bakmış olmayacak. Şişeyi kaptığı gibi meyhaneye.

Annesi, «Oğlum yine mi meyhaneye,» deyince, «Ben meyhaneye bunun için giderim, çubuğu doldurup da «ateş!» dediğim gibi ateşçi «geliyor!» demesiyle ateşi lüle üzerinde görürüm,» demiş.

Her ne kadar meyhane hizmetçilerindeki sürat ve şiddet her yerde olmaz şeyse de herkesin mizacına ayrı ayrı hizmet etmek, hele sarhoşların suyuna gitmek hayli hünerdir.

AKŞAMCILARA ZİYAFET

Meyhanecilerin senede bir kere akşamcılarına çektikleri bir ziyafetleri vardır ki ramazan bayramının ilk gününe rastlar. Fakat meyhanede değil, evde.

Şöyle ki akşamcılar ramazanda bir ay meyhaneden ayaklarını kesmeleriyle meyhaneciler «bizi unutmasınlar» diye akşamcılarına bayramın birinci günü birer tabak uskumru dolması yahut midye dolması gönderirler. Esnaf takımı akşamcılardan bazı adamlar vardır ki tuhaf tuhaf şeyler yaparlar.

Meselâ böyle adamların en meşhuru olan mürekkepçi İzzet içki arkadaşlarıyla Samatyada akşamcılık ederlermiş. Bir akşam üzeri giderlerken İzzet viranenin birinde ölmüş bir hind tavuğu görmüş. Tavuğu derhal yolmuş. Arkadaşları, «Ölü tavuk yenir mi?» demişlerse de, «Siz karışmayın,» diye meyhaneye götürmüş. Meyhaneci ne bilsin, tavuğu kızartmış. Bunlar meyhanede sofrabaşında eğlenceleriyle meşgul oldukları sırada öteden üç beş arkadaş âlâ lüfer balığı getirmişler, ıskara etmesi için ateşçiye vermişler. Tavuk kızartması İzzet'in sofrasına, lüfer de onların sofrasına gelince İzzet tavuk üzerine arkadaşlarıyla uydurma bir maraza çıkarıp cümlesi yememeğe karar vermişler. Yanlarındaki sofrada bulunanlar İzzet'le arkadaşlarının tuhaf tuhaf eğlenip dururlarken böyle bir münakaşa ile dağılmalarına gönülleri razı olmamış, hemen aralarını bulup tavuğu kendi sofralarına almışlar, âlâ lüfer balığını bunlara vermişler.

Meyhanenin hâli gerçekten güç tarif olunur, hele içicilerin tavırları anlatılır gibi değildir. O halde herkes kendini görmez, fena gördüğü hâllerin kendinde olmasına ihtimal vermez. Eğer bir aynalı meyhane yapılsa da herkes içerken ne hâle geldiğini görse oraya gidip de çıkacaklar pek az bulunur.

MEYHANE DÖNÜŞLERİ

Akşamcılar keyifleri gelip de muhab-

bete koyuldular mı vaktin geldiğini pek de fark edemediklerinden dağılmak zamanını bunlara haber vermek için bir çıngırak çalınır. Eğer meyhane bir büyük handa ise davul çalarlar. Kürkçü hanında bu davul çalmak âdeti pek yakın vakte kadar vardı.

Akşamcıların meyhaneden kalkıp da evlerine gelinceye kadar yollardaki hâlleri pek tuhaftır. Herkes semtlisiyle birleşir. Yolda muhabbet ede ede gelirler. Bazen yolda kalan da olur.

Böylelerden biri evinin kapısına kadar gelip kapıyı çalmağa vakti kalmamış, biçare oracıkta sızmış. Kol gelmiş, kendisini uyandırıp, «Kalk Kapı'ya gideceksin,» diyince, «Ağa işte evimin kapısı, vaktim olsa oraya giderdim.» demiş.

Yine bir diğeri başı döner ve başı döndükçe yürümeğe takati kalmayarak kaldırım üzerine oturur. Kol gelip, «Burada ne için oturuyorsun?» dedikte, «Dünya dönüyor, ben de bizim mahalleyi bekliyorum, orası geldiği gibi hemen evin halkalarına yapışacağım.» dediği bazı hikâye kitaplarında görülmüştür.

Bu akşamcıların bir de sabahçıları vardır. Bu sabahçılık ekseriya mahmurluk bozmaktan ileri gelir. Akşamlan gıdayı aşıranlar sabahları fevkalâde başağrısı, mide bozukluğu, vücut kırgınlığı ile kalktıklarından bu fenalığı def için birkaç kadeh şarap veya rakı içerler. Sabahları mahmurluk bozmak için içilen şaraba sabûh denir. Halbuki içkinin tesirini azaltmak için bir iki kadehten başlanarak tesir azaltmak şöyle dursun, ekseriya akşam edilir, sabah edilir, akşam edilir, devam edilir. İşte ayyaş denilenler de bunlardır.

Saz çalan bir yeniçeri çorbacısı.

Bunların en meşhuru Bekrî Mustafa'dır ki gece gündüz içenlere bu yüzden «bekri» denilir. Sabahlan rakı ile mahmurluk bozanlar birinci kadehe bir miktar limon sıkarlar. Zira birinci kadehi yutmak pek güçtür. İçki yüzünden sersem olanların dimağına rakı kokusu ve rakının lezzeti pek ağır gelir. Bu ağırlığı mümkün mertebe hafifletmek için rakrnın kokusu ve lezzetini bir miktar değiştirmek lâzımdır. Bu işte limon kullanılması midenin en ziyade işine gelir.

İçki meclislerinde söylenen hikâyelerdendir ki, Bekri Mustafa bir sabah mahmurluk bozmak için âdeti olduğu üzere meyhaneye gidip ilk kadehi önüne koymuş; içmenin kolay bir yolunu düşünürmüş. Biri gelip mahallede bir kadının üç gün iskemle üzerinde olduğu halde doğuramadığmı, kendisinin bu gibi dertlere nefes ederek tesiri görüldüğünün söylenmekte olduğunu yana yakıla belirterek kadına bir nefes etmesini rica etmiş, Bunun üzerine Bekri Mustafa başını kaldırıp: «Git, o kadına söyle, gelsin benim tarafımdan şu birinci kadehi içmek meşakkatini yüklensin, ben de seve seve onu doğurtma zahmetini kabul edeyim» demiş.

Öyle ayyaşlar görülüp işitiliyor ki, sabahlan içki çeşitlerinden bir şey bulamasalar gözlerini açamazlar. Gitgide bunlara içkinin tesiri de kalmaz, işi esrara dökerler. Artık işe güce elleri varmaz olur. Vakit ve hâlleri uygun ise hanelerinde, değilse meyhanelerde «harabâtî» namı altında adetâ dilenircesine vücutlarını yok ederler. Akşamcılığın

zararı kaç derece ise sabahçılığın zararı yüz misli ziyade olduğundan, böyle adamlar için kurtuluş mümkün değildir.

Hele hâl-i zarurette bulunanlar ve çoluk çocuk sahibi olanlar için meyhanelerde içip sızmak kadar hamiyetsizlik olamaz.

Lâyık mıdır ki bir ev halkı, yani bîçare ihtiyar valide, şefkatli eş, küçük kız ve erkek çocuklar akşamları yiyeceklerini hazırlayıp ikilere, üçlere kadar gözleri sofrada, kulakları sokakta kalsın!!!

Herif ise meyhanede keyif yetiştireceğim diye mest olsun, daha doğrusu körkütük olup çamurlar içinde yuvarlana yuvarlana eve gelsin de kendisi ne yediğini, ne içtiğini bilmediği gibi ev halkına da yiyip içtiklerini zehir etsin!..

En ziyade acınacak şey, içki içenlere alışmamış olan bir ailenin içine sonradan bir ayyaşın girmesidir. Çünkü böyle aileler içki düşkünlerine alışmadıklarından sarhoşun hâlinden anlamazlar. Kendisine nasıl muamele etmek lâzım geldiğini de bilmezler.

KIRBALI AHMED'İN HİKÂYESİ

Vaktiyle imameci kalfalarından Kırbalı Ahmed, kaderin şevkiyle Kumkapı civarında Bâlipaşa mahallesindeki ufacık bir mescitte imamlık, mescide bitişik mektepte de hocalık ederek geçinen Hafız Mustafa Efendi'ye damat olmuştu. Bu Kırbalı Ahmed daha çocukluğunda çığırtma denilen düdüğü üflemek hevesine düşüp bu hevesle bayağı İstanbul'da eşi yok denecek kadar çığırtma çalmayı (*) ileri götürmüştü. Esnaf akşamcıları böyle adamları gökte ararlar; artık ellerine bir de geçerse bilmem ki yakasını nasıl bırakırlar.

(*) Çığırtma: İnce ses çıkaran bir cins düdük.

İşte bizim Ahmed'in de esnaf arasında çığırtma üflemekteki ustalığı duyulduğu gibi yakayı ele verdi. Zavallı Ahmet her akşam birinin hatırı İçin meyhane meyhane dolaşmaya başladı. Madem ki Ahmed'in elinde çığırtma vardır, Ahmet içkiye de, mezeye de on para vermez, meyhane paylaşmasına da asla girişmezdi.

Ahmet rakıyı bol, ahbabı teklifsiz bulduğu için bayağı okkalıklar sırasına girdi. Hem de meyhanede içtiklerine kanaat etmeyip yaptırdığı yarım okkalık bir kırbayı doldurur, her akşam eve getirir, onunla keyfini tamamlardı. Adının Kırbalı Ahmed'e çıkmasına da bu sebep olmuştu.

Lâkin, Ahmed'in gençliğinde böyle içki deryasına dalmasına esnaf ihtiyarlan razı olmadılar; kendisini bu vesile ile meyhaneden almak için birkaç esnafın gayretiyle Mustafa Efendiye damat ettiler,

Her ne kadar beş on gün esnafın bu tahmini pek doğru çıktı, çıktı ama sürdürebilmek mümkün mü? Bir cuma gecesi, akşam üzeri Ahmet zembili omuzlayıp yolda öte beri alarak evine gitmek üzereyken o akşam esnaftan birkaç akşamcı Kumkapı'da Karabiçağa gidiyorlardı. Ahmed'i görüp hoş beşten sonra birlikte meyhaneye uğrayıp birkaç kadeh çakıştırmayı teklif ettiler. Ahmet her ne kadar özür dilediyse de bir türlü kabul ettiremedi. Çaresiz birlikte meyhaneye gittiler. Bir kadeh, iki kadeh derken üç kadehi aştığı gibi iş ne olmak ihtimali vara bindi.

Ne olmak ihtimali olacak? Hiç bir şey olmazsa sarhoş olmak ihtimali var yal Sen. ona bak.

İşte bunlar, birkaç akşamcı, meyhane kandillerini yaktılar. Saat bire, bir buçuğa geldi. Ahmet de maya olmadığından her gece bir okka rakı içen Ahmet, yarım okka ile âdeta sarhoş oldu. Arkadaşlarının ihtarı üzerine kalkıp zembili omuzladı, fakat iki tarafa da bocalamağa başladı.

Kuruntu bu ya! Ahmet bu kabahatini bastırmak için o gece zembili dolu götürmeyi kurdu. Kumkapı çarşısında bu kaldırımdan öteki kaldırıma sendeleye sendeleye geziniyordu. Tesadüf bu ya, koca çarşıda yemişten, şundan bundan eve götürecek bir şey bulamadı. Bir ihtiyar balıkçı çevalye içinde birkaç diri İstakoz, salyangoz, teke gezdirirdi. «Bir dostluk kaldı,» diye feryat ederdi. Ahmet bunları görünce birdenbire ağzından «Alırım a!» sözü çıktı. Bir sarhoşun fikrine bir şey düşmesin! Ağzından bir söz çıkmasın! O isteğinden imkânı yok vaz geçmez.

Ahmed de ıstakozları almayı kurdu ya, ihtiyar balıkçı bunlara kaç kuruş istediyse pazarlık bile etmeden paraları verdiği gibi aldı, hepsini zembile doldurdu. Aklınca ev halkına eşsiz bir hediye götürüyordu!

Ahmet sallana sallana eve gelip kapıyı her geceki gibi çalmadı. Tokmağı şiddetle vurdu. Nasıl vurmaz ya! Hem yarım okkalık, hem de zembil dolu.

O zaman ise Hafız Mustafa Efendi henüz camiye gitmişti. Haremi ile kızı Ahmed'in gelişini bekliyorlar, «Acaba ne oldu? Nerede kaldı?» diye söyleşip dururlarken kapı öyle şiddetle çalındığı gibi, bunlar birdenbire yerlerinden fırlayıp kapıyı açtılar. Ahmed'in küskütük sarhoş olarak geldiğini görünce ana kız fena halde korktular. Ahmed kapıdan girip, «Bak size neler aldım! Hu hanım gel, iste bak!» gibi saçma sapan, fakat yumuşakça sözler söylemeye başlayınca, kadınların vahşiliği biraz azaldı.

Ahmedle karısı, kaynanasıyle birlikte yukarı çıktılar. Fakat zembil Ahmed'in elindeydi. Karısı her ne kadar almak istediyse de vermedi. Güya aklınca bu da karısına bir nevi saygı idi.

Odaya girdiler. Ahmet zembili omuzundan indirip başaşağı döktüğü gibi, ne var ne yok, ortaya yayıldı.

Akşamdan aldığı elma, portakal, kuru kestane, bunlar ne âlâ! Lâkin aralarında İstakozların davranmaları, salyangozların kıvranmaları, tekelerin bıyık oynatışları görüldüğü gibi anakızdaki feryadı seyretmeli. Biçareler bu hayvanları gördükleri gibi doğru soluğu yükde aldılar.

Ahmet — Canım, korkacak ne var?

Karısı — Ana, ne diyor?

Kaynanası — Bilmem kızım, ben babandan böyle şeyler görmedim ki.

Karısı — Aman Yarabbi, ne büyük akrep!

Kaynanası — Ay ay! Üstüme iyilik sağlık, hele şu büyüğe bak! Bu tarafa geliyor.

Ana kız İstakozlarla salyangozlara, tekelere bin türlü mânâ verip adetâ korkularından ne yapacaklarını şaşırdılar.

Ahmet işi anlayıp hepsini zembile doldurdu, duvardaki çiviye astı.

Ahmet sarhoşlukla saçma söyler, biçare kadınların gözleri zembilden ayrılmazdı.

Her ne ise, saat iki buçukta Mustafa Efendi geldi. Evin içini başka halde buldu. Gün görmüş adam sesini çıkarmayıp kadınları teselli etti; İstakozla öbürlerinin korkacak bir şey olmadıklarını söyledi. Kısacası o gece ev halkında bir rahatsızlık hüküm sürdüğü gibi, sabahleyin Ahmet dahi ettiğinden fena halde utandı.

Sarhoşların hâlleri zaten alışanların bile çekemiyeceği bir şeydir, hiç sarhoş görmemiş bir aile için İse büyük heyecan vesilesi olur ve çekilmez bir derttir.

Osmanlı' devrinde

Kuloğlu Baş Çavuşu ve Çorbaçı

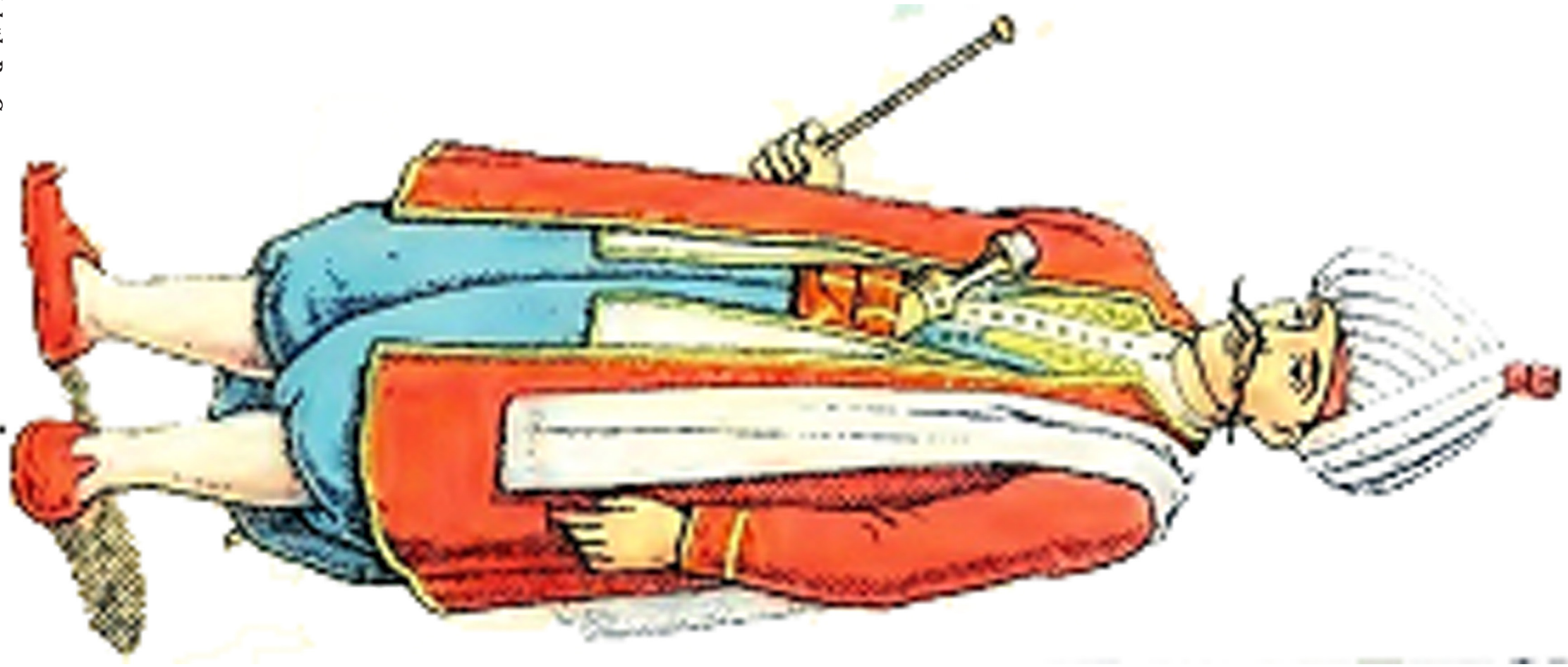

Kuloğlu Baş Çavuşu ve Çorbaçı

Çorbacı

Çorbacı bugünkü yüzbaşı rütbesine sahip bir bölük başı olup yeniçeriler arasında «çorbacı» adıyla tanınırdı. Her ortada orta amir ve komutanı olmak üzere bir çorbacı bulunur idi.

Mahmud Şevket Paşa
Osmanlı Asker Teşkilatı ve Kıyfetleri
Harbokulu Matbaası 1325 (1907)
Sadeleştiren: H.Veysel Güleryüz

Kuloğlu Baş Çavuşu

Başına (kafes) denilen sarıklara benzer olmak üzere tepesi kırmızı ve yumru beyaz bir sarık sarar, arkasına yollu ve uzun etekli kırmızı bir cebe (*) ve dizine mavi şalvar ve ayağına kırmızı yemeni giyer ve yanına mercanlı kama sokar idi.

(*) Cebe: Zincir veya halkadan örme zırh. Cevşen.

Mekanı Cennet olsun Sultan Orhan hazretlerinin saltanatları zamanında yaya ve yeniçeri isimleriyle oluşturulan askerlerin en parlak zamanlarında olduklarında yeterli olduğunun görülmesi üzerine o sırada Rumeli'de fazladan alınan ve bir islami olarak gereken, başta biri devlete ait bulunan çok çabuk hereket edebilenlerden oluşturulan kola «pençekli kolu» denilmişti.

Bu kolu oluşturan kişilerin arasında acemilikleri ve adetleri memlekete gelmemeleri açık olup şan ve şerefi askeriyenin tümüyle korunması devletin istenilen ve gereken ve sürekliliği fikri bulunduğundan bu askerlerin çarşı ve pazarlarda gezip geçmelerinde haklarında hiç bir taraftan araştırma muamelesi olayına meydan verilmesiyle beraber bunlar tarafından da askeri namusu ihlal eden bir durum oluşmamasına ve uygunsuz yerlerde gezmeyerek vakit ve zamanıyla kışlalarında kalmalarını gözetme konusu kuloğlu baş çukadar da denilen bu kişi kuloğlu baş çavuşuna havale edilmişti.

Peçenekli kolu fesh edildikten sonra bile kuloğlu baş çavuşluğu görevi kalmış ve bu görevde bulunanlar eski görevlerine benzer hizmetlerde kullanılmıştır.

Çorbacı

Başına kırmızı «kalafat» giyer idi. Bu kalafat yeniçeri ağasının kalafatına oranla daha yuvarlak şekilde olup üzerine de başka bir tarzda olarak beyaz bir sarık sarılır idi. Arkasına kırmızı çuhadan uzun kollu bir cebe ve bunun altına uzun bir entari ve bacağına kırmızı şalvar giyip, beline şal kuşak bağlar ve ayağına sarı mest ve pabuc giyer idi.

Çorbacı bugünkü yüzbaşı rütbesine sahip bir bölük başı olup yeniçeriler arasında «çorbacı» adıyla tanınırdı. Her ortada orta amir ve komutanı olmak üzere bir çorbacı bulunur idi.

Bazı yabancı tarihleirde onun isminden sonuç çıkartılarak çorba pişirmeye görevli olduğu söylenmekte ise de yeniçeriler doğu adetlerine uyularak veli-nimetleri olan yüce padişah hazretlerinin verdiği ekmeği takdir ettiklerine açık bir delil olmak üzere genel olarak «ocak» veya «ocağı amire» ve zabitlerine «çorbacı» ve «ascı usta» türünde isimler vermiş ve mutfak ve kazanlarına «kazanı şerif» adını verip ana sancak derecesinde ve hatta ondan yüksek bir derecede hürmet etmeyi adet etmemiş olduklarından çorbacının isminden çorba pişirmekle görevli olduğunu çıkartmaya yer olmadığı açıkça görülmüştür.

İstanbul'un Aynası Mir'at-ı İstanbul

Yazan: Mehmed Raif
Günümüz Türkçesine Çeviren ve Fotograflar: H.Veysel Güleryüz

(Geçen Sayıdan Devam)

Karşısında Mehmed Ağa adında bir hayır sahibinin sıra ile yaptırmış olduğu üç büyük çeşme vardır ki Acı Çeşmeler adı ile bilinmektedir.

Bu civarda bulunan bir çeşme üzerinde yazılı olan beyitler şunlardır:

Mehmed Ağa ol kân-ı mürüvvet
Bir gice bize Sultân-ı kişver
Binâ-yı çeşmesine dedi târîh
Sebîl oldu cihanda mâ-i Kevser

Anlamı:

Cömertlik kaynağı olan Mehmed Ağa
Bir gece bize ülkenin sultanı
Çeşmenin yapımına tarih söyledi
Kevser suyu cihana sebil oldu

Buranın yakınında Osman Efendi Camii vardır. Camiyi yaptıran İstanbul şeyhlerinden Hüdâyî Mahmûd Efendi'dir. Burası hem tekke ve hem de camidir. Ahşap küçük bir minaresi vardır. Ölümüne [Şeyh-i dergâh: Dengâh şeyhi. 1727] kelimeleri ile tarih düşürülmüştür. Mescitin yapımına Behşetî ismindeki şair bu tarihi söylemiştir:

Cenâb-ı mürşid-i âgâh-dil Osman Efendi kim
Odur esrâr-ı kuntu kenze mazhar ârif-i billâh
Yapıb bu dil-küşâ âlî makamı sa'y edüb hayra
Erüb tevfîk-i Rabbânî olubdur âna lûtfullâh
Yapıldı Hamdülillâh kudsiyânın Ka'begâhı hem
Makarr-ı ehl-i takvâ âşiyân-ı Hakk'a menzilgâh
Zihî hâlet verir bir câmi-i pür-feyz-i ra'nâdır
Olur vâkıf ledün ilmine bundan sâlikân-ı râh
Gelüb bu tekkenin tâkında kandîl-veş şeb ü revzân
Durub devr-i devâmı bunda görse encüm ile mâh
Hemîşe bunda tâ'at-gir olan ehl-i kalb-ü Hak
Vücûdun feyze müstağrak ede hem sırrına âgâh
Behiştî ihtitâmına dedi bir ehl-i dil târîh
Mahall-i tâ'atü'l-ebrâr cây-ı evliyâullâh
1133

Anlamı:

Doğru yolu gösteren gönlü açık Osman Efendi kim
Odur meşekkatin sırrına mazhar olan, mürşid
Yaptı hayıra bu ferahlık veren yüce makamı gayretle
Allah'ın lütfuna erip kendini Allah'a adayarak
Yapıldı Allah'a hamd olsun meleklerin kâbegâhı hem
Takvâ ehlinin karargâhı, Allah âşıklarının yuvası
Ne iyi manevi hal verir, bolluk dolu güzel bir cami
İlâhî ilme vâkıf olur bundan, tarikat yolundakiler
Gelip bu tekkede, aynı kandilde, gece ve gündüz
Durup durmadan döneni bunda görse yıldızlar ile ay
Gerçek gönül adamı, daima burada ibadet eder
Varlığını feyze batırarak, sırrına vâkıf
Behşetî, bitimine gönül dilinden bir tarih dedi
Allah'a ibadet eden dindarların, evliyaların makamı
1721

Kazasker Ahmed Efendi - Divitçiler

Burada Kazasker Ahmed Efendi'nin 1562 tarihinde yaptırmış olduğu mescit vardır. Kendisi Bursa'da babasının yanında gömülüdür. Ölümüne şu mısra ile tarih düşürülmüştür: [Makarr olsun âna firdevs-i a'lâ] Anlamı: [Cennet'deki altıncı bahçe onun makamı olsun].

Minberini Ahmediye Camii'ni yaptıran Ahmed Ağa koydurmuştur.

Mescidin bahçesinde 1829'da ölen Kadîriye Tarîkatı şeyhlerinden Mehmed Efendi adındaki kişi gömülüdür. Yine burada 1951 tarihinde Kadîriye Tarîkatı

Arakiyeci Hacı Cafer Ağa Camii.

şeyhlerinden Ahmed Keşfî Efendi'nin yaptırdığı tekke bulunmaktadır. Bundan başka 1698'de yaptırılmış bir Bayrâmî Tekkesi'yle, Mısırlı Fatma Hanım'ın önemli eserlerinden olan Nisâ Hastanesi vardır. Kapısı üzerinde asılı olan levhada [Feyhâ şifâ elnâs] Anlamı: [İnsanlara geniş şifa yeri] âyeti yazılıdır. Fatma Hanım hayır eseri olan hastanenin bahçesinde gömülüdür.

Gene burada Hatice Sultan'ın kâhyalarından Mehmed Ağa'nın hayır eseri olan ve 1719'da yaptırılmış bulunan çeşme vardır. Bu çeşme 1889'da gayet iyi bir şekilde tamir edilmiş ve üzerine [ve sakâhüm Rabbühüm şarâben taburâ] (Anlamı: (İnsan / 21) [Rableri onlara tertemiz bir içecek içirecektir]) ayeti kaydedilmiştir.

Arâkiyeci Hacı Mehnıet Ağa – Kapıağası

Burada Arâkiyeci Hacı Mehmed Ağa'nın 1543'de yaptırmış olduğu mescit vardır. Mehmed Ağa mescidinin bahçesinde gömülüdür.

Mescidin minberini Sadrâzam Dâmat İbrâhim Paşa'nın mühürdarı Reis Abdullah Efendi adındaki kişi koydurmuştur.

Gene burada Kapıağası Yâkup Ağa'nın vakfından ve 1678'de yapılmış bir çeşme ile üstünde bir kütüphane ve arkasında bir adet kızlar okulu bulunur. Kendisi de okulun bahçesinde gömülüdür. Mezar taşında şu yazı kayıtlıdır: *[Câmi-i şerîf bânîsi Arâkiyeci el-Hâc Mehmed Ağa'nın ve kâffe-i ehl-i îmânın ervâhına el-fâtihâ 950]*

Anlamı: *[Camiyi yaptıran Arakiyeci Hacı Mehmed Ağa'nın ve cümle îman sahiplerinin ruhlarına fâtihâ 1543]*

Arâkiyeci Câfer Ağa

Burada Arâkiyeci Hacı Cafer Ağa'nın azat ettiği Câfer Ağa vakfından 1598 tarihinde yaptırılmış bir mescit vardır. Kendisi de 1603'de ölmüş ve mescidin bahçesine gömülmüştür.

Ayrıca burada bulanan bir çeşme üzerinde kayıtlı olan beyitler aşağıdadır:

Hâliyâ Dârü's-sa'âde ağası
Nâm-ı âlîsi sahî nef'-i cihân
Eyledi bu çeşmenin bünyâdını
Hasbeten-lillâh içün reh-revân
Her gören der bârek-allâh gördük
Böyle zîbâ çesme-i Kevser-feşân
Hâtif-i gaybî didi târihini
Çeşme-i âb-ı hayât oldu revân
1080

Anlamı:

Şimdiki Dârüssaade Ağası
Yüce adı cihana yararlı, cömert
Yaptı bu çeşmeyi canlandırılıp
Allah rızası için yoldan geçenlere
Her gören mübarek olsun, gördük der
Böyle güzel Kevser şaçan çeşmeyi
Görünmeyen biri gaipten tarihini dedi
Hayat veren suyun çeşmesi aktı
1669

Buraya halk arasında [Kör Bakkal] adı verilmekdedir. Burada Atik Vâlide Sultan Vakfı kâtibi Mustafa Efendi'nin evinin altında kendi hayır eseri olan bir çeşme bulunur. Üzerinde yazılı olan beyitler aşağıdadır:

Atîk Valde Sultân vakfı kâtibi merhûm
Edüb icrâ bu hayrı hânesi bâbında çün seylâb
Edüb rıhlet bu bir mısra'la işrâb eyledim târîh
Gel iç mâ Mustafâ'nın rûh-u mes'ûd ola şâdâb
1148

Anlamı:

Atik Vâlide Sultan Vakfı kâtibi merhum
Kendi evinin altına bu hayırı yaptı sel gibi su aksın
Dünyadan göçüp, bir mısra ile dolaylı anlatarak tarihini
Gel iç suyu, suya doyarak, Mustafa'nın rûhu şâd olsun
1735

Atik Vâlide Camii

Üsküdar ana caddesinin Ahmediye'ye ulaşmadan doğu tarafından ayrılan kısmının yukarı tarafında ve en yüksek yerinde bulunmaktadır.

Camiyi yaptıran Sarı Sultan İkinci Selim Han hazretlerinin hanımı ve Sultan Üçüncü Murad Han'ın annesi Nurbânû Atik Vâlide Sultan hazretleridir. Yapım tarihi 1583'dir.

Bu cami daha önceleri tek kubbeli olarak yapılmışsa da daha sonraları Pîr

Atik Valde Camii

Ali adındaki bir kişi vakfın yöneticisi olduğunda iki tarafına ikişer kubbe daha eklemiştir. Medrese ve dârülhadîsi (16) de günümüzde Şâbâniye Tekkesi olarak kullanılmaktadır. İmâreti, dârüşşifâsı (hastanesi), okulu, muvakkıthânesi, bir harap kütüphanesiyle birer şerefeli iki minaresi, şadırvanı ve avlusunda odaları vardır.

(16) Dârülhadîs: Hadîsler ve bununla ilgili şeylerin öğretildiği medrese (okul).

Caminin kapısı üzerinde yazılı olan tarih aşağıdadır:

Nûrbânû o zât-ı pür-ismet
Taraf-ı hayra eyleyüb niyyet
Etdi bu ma'bed-i lâtîfi binâ
Habbezâ re'y-i hüsn-ü zîbâ
Eser-i hâsıdır bu hayr-i güzîn
Oldu târîh zihî Behşet-i berîn
991

Anlamı:

Nur yüzlü o kişi dürüstlük dolu
Hayır yapmaya niyet ederek
Bu hoş mabedi yaptırdı
Ne güzel süslü ve güzel görünen
Kendi eseridir bu seçkin hayır
Yüce bağışlayana ne güzel tarih oldu
1583

Hayır sahibi Nurbânû Atik Vâlide Sultan, Sultan İkinci Selîm'in Ayasofya civarında bulunan türbesinde gömülüdür. Caminin mihrabı önünde 1738'de ölen ve Abdülkâdir-i Geylânî neslinden olan Şeyh Abdülkâdir-i el-Hüseynî el-Nakşibendî hazretleri ile 1768'de ölen Kehhal Mehmed Efendi ve 1765'da ölen Edirne mevlevîlerinden azl edilmiş Kilisli Hüseyin Efendi gömülüdür. Şeyh Abdülkâdir Efendi son cemaat yerinin sağ tarafında mihrap ile müezzin mahfilinin kapısı arasında Hızır aleyhüs-selâmı görmeye nâil olmuş bulunduğundan bir levha üzerine aşağıdaki beyitleri yazarak oraya astırmıştır:

Hazret-i Hızır'ın makamı oldu bu âlî-makâm
Müstecâbü'l-da'vedâriyle du'âya ihtimam
Hak erenler kutbü'l-aktâbiyle bunda cem' olub
Hem dahî Kırklar Yedilerle gelüb iki imâm
İşbu cây-ı pür-safâda kıl teveccüh sıdkla
Hak muradın vere âlemde bulasun ihtirâm
El du'âya kaldırınca can-u dîlden ibtidâ
Rûh-u pâk-i Mustafâ'ya ver salâtiyle selâm
Bahriyâ gel yüz sürüb de bunda kıl 'arz-ı niyaz
Ber-murâd ede seni dâreynde ol Rabbü'l-enâm

Anlamı:

Bu yüce makam Hazret-i Hızır'ın makamı oldu
Duaya dikkat eden, kabul olunmuş dua edenleriyle
Hakka ulaşanlar, velîlerin en büyüğüyle burada toplanıp
Hem de Kırklar, Yedilerle iki imam gelerek
Bu tamamen saf makamda temiz yürekle yönel
Allah dünyada dilekdiklerini versin, hürmet bulasın
Önce elini duaya kaldırınca can ve gönülden
Mustafa'nın temiz ruhuna namazında selam ver
Bahri, gel yüz sürüp burada Allah'a yalvar
Bütün mahlukların Rabbi, iki dünyada seni dileğine kavuştursun

Burada 1883'de yapılmış bir karakol ile 1590'da yapılmış Kâsım Ağa Çeşmesi vardır. Bu çeşme Atik Vâlide Sultan'ın Irgat Başısı'nın vakfındandır.

1704 tarihinde ölen Abacı Dede ismindeki kişi, kendi adındaki Abacı Dede sokağında bir bahçe içerisinde bulunan kendi türbesinde gömülüdür. Bundan başka Sultan Birinci Abdülhamid hazretlerinin annesi tarafından yaptırılmış bir Nakşiye Dergâhı vardır ki yapım tarihi 1744'dür.

Murat Reis

Burada bahriye subaylarından meşhur Gâzî Murad Reis'in 1588 tarihinde yaptırmış olduğu mescit vardır. Kendisi aslen Kuzey Afrika'lı olup 1603'de ölmüş ve Rodos adasında gömülmüştür. Şairlerden Şamlı Mehmed Efendi ölümüne şu târihi düşürerek söylemiştir: [Murâd Reîs teveffî 1012 (Murad Reis öldü 1603)].

Çinili Camii

Bu cami Sultan Birinci Ahmed Han'ın hanımı olan Kösem Vâlide olarak bilinen Mâh-peyker Sultan'ın 1640 tarihinde yaptırmış olduğu hayır eserlerindendir. Caminin kapısı üzerindeki tarih o zamanın şairlerinden Himmet adındaki şairindir:

Hemîşe hazret-i vâlâ cenâb-ı Vâlde Sultân
Hulûs üzre li-vechillâh hayrat itmedir sânı
Yapub bu camii âna nîce emlâk vakf itdi
Muvaffak itdi hayrâta ânı tevfîk-i Rabbânî
Tamâm olunca didi Himmetâ târihini hatîf
Bu câmide olan tâ'at ola makbûl-i Subhân
1050

Anlamı:

Yüce, şerefli Vâlide Sultan hazretleri daima
Allah aşkına, gönülden hayırlar yapmaktır ünü
Bu camiyi yapıp ona birçok emlak vakfetti
Allah'ın yardımıyla hayır yapmayı başardı
Tamam olunca Himmet sesli harflerle tarihini dedi
Bu camide ibadet edenleri Allah kabul etsin
1640

Caminin avlu kapısı üzerinde yazılı olan tarih Fevzi adındaki şairindir:

Mâder-i Sultân İbrahim Hân
Hazret-i sultân-ı ekrem vâlde
Bu binâ-i Hakk'ı yapdı hayr içün
Tâ ola beyt-i ibâdet âbide
Da'vet ola beş vakitde rahmete
Menzil ola âbide vü zâhide
Yapdı mekteb, çeşme, hammâm ve sebîl
Kim âna Hakk lûtf hem ihsân ide
Ehl-i hayrı bunda tâ'at edeni
Dahil et yâ Rab cinân-ı halde
Fevziyâ lafzen ve ma'nen târihini
Oldu bin ellide hayrü'l-vâide
1050

Anlamı:

Sultan İbrahim Han'ın annesi
Cömert Vâlide Sultan hazretleri
Hayır için bu binayı yaptı
Meskeni ibadeti kadar olsun
Rahmete beş vakitte davet edilsin
İbadet eden kadınlara mesken olsun
Okul, çeşme, hamam ve sebil yaptı
Ki ona Allah lütuf ve ihsan etsin
Burada ibadet eden hayır sahiplerini
Yâ Allah, cennet zamanına dahil et
Fevzi, sözle ve gönülden tarihini
Oldu bin ellide annenin hayırı
1640

İstanbul'da bulunan Valde Hanı bu caminin vakfındandır. Bu civarda tarihi olmayan bir çeşme ile 1719'da yapılmış diğer bir çeşme, çifte hamam ve kız okulu bulunmaktadır.

Gene 1738'de yapılmış Ümmî Ahmed Efendi'nin tekkesi ile 1792'de yapılmış Afgan Tekkesi, 1883'de yapılmış bir adet karakol vardır. Yaldızlı Tekke camisinin karşısında bulunan taşmektep Şehit Ahmed Paşa'nın hayır eseridir. Kapısı, üzerinde yazılı olan tarih aşağıdadır:

Bânî-i evveli merhûm Şehîd Ahmed Paşa
Eylemiş idi bu taş mektebi muhkem ihyâ
Yüreği taş olsa cevr-i çarh-ı gerdûn
Dil-i âşk gibi kılmış idi hayfâ vîrân
Pek güzel eyledi ta'mîrini bu merd-i saîd
Kıldı bu nev eseri hayra karin Rabb-i mecîd
Re'fetâ târihini yaz cûd-u Âlî-i hayr-hâh
Yapdı bu mektebi sıbyâna rızâen-lillâh
1298

Anlamı:

İlk inşa ettiren merhum Şehit Ahmed Paşa
Bu taş mektebi sağlam olarak inşa etmişti
Kalbi taş olsun felek çarkının eziyeti
Aşıkların gönlü gibi, yazık harap kalmıştı
Tamirini çok güzel yaptı, bu müberek yiğit
Yüce Allah için bu yeni eseri hayrına yaptı
Refet, cömert hayırseverliğin tarihini yaz
Allah rızası için bu sübyan okulunu yaptı
1880

Okulun altındaki, çeşme üzerinde ya-

zılı olan tarih şudur:

[Sâbibü'l-hayrât sabıkân Devlet-i 'Aliyye'de çavuş-başı olub 1120 tarihinde Varadin muhârebesinde şehîden vefât eden Anadolu vâlîsi merhûm el-Hâc Ahmed Paşa hayrâtıdır 1116].

Anlamı: *[Hayır sahibi Osmanlı Devletinde eski başçavuş olup 1708 tarihinde Varadin savaşında şehit olarak ölen Anadolu Valisi merhum Hacı Ahmed Paşa'nın hayır eseridir. 1704].*

Tekkenin camisinde Mısır eski Valisinin hanımı Şem'-i Nûr Hanımefendi gömü-lüdür.

Gene bu civarda bir çeşme üzerinde aşağıdaki yazı kayıtlıdır:

[Bu mâ-i carî ve çeşme sâbıkân Matbah-ı Âmire emîni ve hâlâ Hazîne muhasebecisi el-Hâc Hâlid Efendi'nin fî-sebilillâh hayrâtıdır intifa eden zevâtdan ve sâireden du'â ricâ eder 1142].

Anlamı: *[Bu akar su ve çeşme, eski saray mutfağı sorumlusu ve halen hazine muhasebecisi Hacı Halit Efendi'nin Allah rızası içih hayır eseridir. Faydalanan kişiler ve diğerlerinden dua rica eder. 1729].*

Aziz Mahmud Efendi yokuşunda bir eve bitişik Gizlice Evliyâ adı ile tanınan bir kişi gömülüdür. Hüdayî Hazretleri hayatında bu yerden geçerken bu kişiye saygı gösterdiğinden çevresine bir parmaklık yapılmıştır. Yanında Yeni Çeşme Mezarlığı bulunur. Burada Ermeniler'in Surp Garabet ve Rumların Pirofid İliya adındaki mabetleri bulunur.

Nuh Kuyusu - Pazarbaşı

Üsküdar caddesinde, Yeni Çeşme'den ayrılan büyük caddenin en sonunda ve Üsküdar'ın hemen hemen en yüksek bir noktasında Karaca Ahmed'den Bağlarbaşı'na giden cadde üzerinde bulunan bir yerdir. Buranın ön tarafı Seyid Ahmed Deresi olup Kadıköy'e doğru geniş manzarası vardır.

Bu yerde 1697'de Pazarbaşı Ahmed Ağa tarafından kârgir ve minaresi ahşap olarak yaptırılmış bir mescit vardır. Ahmed Ağa 1709'da ölmüş ve mescidine gömülmüştür. Burada 1704'de hayrât edilmiş bir çeşme ile Şehit Türk Ahmed Paşa'nın hayır eseri olan okul bulunmakta olup 1880 yılında yenilenerek tamir olunmuştur. Bu civarda Celvetiye Tarîkatı'na mensûp Fenâyî Tekkesi Camii vardır. Bu tekke Kütahyalı Şeyh Seyit Ali Efendi'nindir. Bu kişi 1714'de ölmüş ve burada bulunan kendi türbesine gömülmüştür. Ölümüne Kilisli Hüseyin Efendi ölüm tarihini için şiir yazmış ve bir levha üzerine yazarak türbeye asmıştır:

Mürşid-i Kâmil Fenâyı Şeyh Âlî el-Celvetî
Sâlik-i râh-ı hakîkat pîşvâ-yı hâss-u âlem
Bu cihân-ı fâninin aslâ nakşına meyl etmeyüb
Zikr-i Hak ile güzâr eylerdi vakt-i suhh u şâm
Mâ-sivâdan uzlet ile terk-i ülfet eyleyüb
Vermiş idi zâtına zîb-ü salâhiyle nizâm
Bezm-i kesretden çeküb el olmuş idi münzevî
Sırr-ı mûtû ile âmil idi vahdetde müdâm
Sarfedip envâ'-ı mebrûrâta ömrün rûz-u şeb
Nakd-i vaktin etmedi tazyî bulunca ihtitâm
Gûşuna geldikde emr-i irca'-i cânın verüb
Âlem-i kudsî hazîre oldu mu'ti el-müdâm
Cümle tâ'atı olub dergâh-ı izzette kabûl
Hâbgâhın eyleye Hak ravza-ı Dârü's-selâm
Gaybdan hatâf edüb tebşîr târihin dedi
Kıldı es-Seyyid Fenâyı dâr-ı firdevsi makâm
1158

Anlamı:

Fani Dünya'da irşad eden, kamil Şeyh Ali Celveti
Allah yolunda herkesin rehberi
Bu fânî Dünya'nın süslerine asla tutulmayıp
Allah'ı zikr ederek geçirirdi vaktini sabah akşam
İnzivâya çekilip, kimseyle görüşmeden
Kendisine, düzenli ve rahat bir düzen kurmuştu
Kalabalıktan çekilip yalnız olarak bir kenara oturmuş
Sürekli yalnızlık içinde [ölümün] sırrı ile doluydu
Çeşitli hayırlarla gündüz ve gece ömrünü sarfedip
Sonunda bırakıp gidince, parası ve vaktini sarfetmeden
Kulağına [Yap] emri geldiginde canını verip
Kutsal aleme hazır oldu sürekli itaatle
Yüce dargâhtaki bütün ibadeti kabul olup
Allah yatacağı yeri Cennet bahçesi yapsın
Sesli harfleri kullanmadan tarihini dedi
Seyit, fânî Dünya'yı Cennet makamı kıldı
1745 **(Devam edecek)**

Çinili Cami.

Eski İstanbul Abideleri ve Binaları

Şehrin Kuruluşundan Osmanlı Fethine Kadar

Yazan: Prof. Dr. Celal Esat Arseven
Günümüz Türkçesine Çeviren: H.Veysel Güleryüz

(Geçen Sayıdan Devam)

Kariye Camisi

Bizans kiliselerinden olup günümüzde varlığını sürdürenler içinde Ayasofya'dan sonra mozayikleri yönünden ikinci derece öneme sahip olan mabet, Kariye Camisidir.

Sultan İkinci Bayezit Han'ın vezirlerinden Hadım Ali Paşa tarafından camiye dönüştürülen bu mabedin kilise iken ismi «Hora ***(Chora)***» kilisesiydi. İlk olarak kimin tarafından yapıldığı belirsizdir. Şehrin surları şimdiki yere kadar uzatılmadan önce burada bir köy manastırı var olup, bu da o manastırın küçük bir kilisesiydi. Rumca «Hora ***(Chora)***» şehirden dışarıda anlamına geldiğinden bu manastıra da «Hora ***(Chora)*** Manastırı» derlerdi. İkinci Teodos ***(Theodosios)*** şehri genişletip şimdi kalıntıları görülen surları yaptırdıktan sonra, gene bu ismi korudu ve hatta daha sonra Bizanslılar bu ismi mecaz (98) anlamda bile kullanarak Hazret-i İsa'nın resminin altına yazdılar. 457 yılında oluşan deprem nedeniyle bu kilisenin de harap olması üzerine İmparator Jüstinyen ***(İustinianos)*** bunu genişleterek onardı.

Kariye Camii.

(98) Mecaz: Kendi öz anlamıyla kullanılmayıp, benzerlikle, benzetme yolu ile başka bir anlamda kullanılan söz.

Daha sonra on ikinci yüzyılda gene harap olunca İmparator «Aleksi Komenos ***(Aleksios Komnenos)***»'un kayanası Mari Dökas ***(Marie Dukas)*** tarafından o devrin mimarlık tarzına göre yapılmış ve içerisi renkli mermerler ve mozayıklarla süslenmiştir.

Mabet tümüyle Bizans mimari tarzındadır. Kubbesi yüksek bir kasnak üstüne konulmuş olup bu kasnakta da içeriye aydınlık verecek pencereler açılmıştır. Aynı zamanda «narteks»'in üstünde de gene bu şekilde, fakat daha küçük ve kasnakları pencereli kubbeler vardır.

İmparator Manuel Komenos'dan sonra imparatorlar «Sultan Ahmet» çevresinki büyük saraydan ayrılıp Balat üstündeki Vlagerna ***(Blakhernae)*** sarayına çekildiklerinden Lâtinler zamanında ha-

Bir tavan süsü.

rap olan bu kilise saraya yakınlığı nedeniyle imparatorların ilgisi ve yardımlarına ulaşmıştır. Paleolog'lar ***(Paleolagos)*** zamanında İkinci Andronik'in ***(Andronikos)*** vezirlerinden «Teodor Matohit ***(Theodoros Matokhites)***» bu maberdi çok güzel bir şekilde tamir edip süsleyerek yanında da bir bölüm eklettirdi. Mabedin içerüsindeki süsleme de yenilendi. Fakat içindeki kısımların bezemesine dokunlmadı.

İşte bu caminin yabancı eski eser uzmanları gözündeki değeri mozayik süsleri ve nakışları nedeniyledir.

Bu mabet surlara yakın oldğundan fetih zamanında doğal olarak ilk hücum yapılan yerlerden biriyse de gene bazı bölümleri dışında mozayikleri aynen korunmuştur. Bir süre üzerlerine sıva sürülerek kapatılmış ve daha sonra bunlar temizlenip ortaya çıkartılmıştır. Bizans sanatının uyanış devrine özgü olan bu mozayikler bugün sanat tarihinde çok önemli bir yer kapsar.

Caminin içindeki mozayikler tahta bir kapakla kapatılmış olup ziyaretçilere açılarak gösterilmektedir. Caminin iç duvarları tıpkı Ayasofya gibi belirli bir yüksekliğe kadar somaki kaplı ve gayet zarif silmelerle bezenmiştir.

Mabedin içine girilen kapının üstünde Hazret-i İsa'yı gösteren mozayikler vardır. Hazret-i İsa'yı bir taht üzerine otrmuş ve kiliseyi yaptıran «Metohit ***(Metokhites)***» de kilisenin küçük bir modelini elinde tutup diz çökmüş olduğu şekilde Hazret-i İsa'ya uzattığını göstermektedir. «Metohit ***(Metokhites)***»'in başında yeniçeri devrinde Rumlar'ın giydikleri kavuğu andıran büyük bir beyaz kavuk olup kırmızı şeritlerle süslenmiştir. Arkasına altın yaldızla süslenmiş bir elbise giymiş olup üstündeki cübbenin de rengi yeşil ve çiçekleri kırmızıdır.

«Metohit ***(Matokhites)***» «Nike ***(Nikaia)***» ya'ni İznik'te doğmuştu. Yirmi beş yaşında İstanbul'a geldi. Edebiyat ve felsefedeki yeteneği ve zekası ile İkinci Andronik'in ***(Andronikos)*** dikkatini çekti. Önce sefaretlerde görev yaptı. Sonra saraya «legofet ***(Iagothere)***» daha sonra da baş vezir oldu. İmparator «Metohit ***(Metokhites)***» ona çok güvenir ve severdi. Hattâ Metohit'in ***(Metoktites)*** kızı İrini'yi ***(İrene)*** yeğeniyle evlendirdi.

Metohit ***(Metokhites)*** çok zekiydi ve ülkesinin geleceğini düşünürdü. Dini ve iç çekişmelerin ne kadar büyük felaketler hazırladığını görerek büyük korku içinde yaşar ve her zaman imparatorun dikkatini Türkler'den gelecek felâkete çekmek isterdi. Özetle «Metohit ***(Metokhites)***» ülkesinin geleceğini gören büyük bir devlet adamıydı.

Ülkede ayaklanmalar ve karışıklıklar günden güne çoğalmaktaydı. 1321'den 1328 yılına kadar devam süren iç ayaklanmalar sırasında İkinci Andronik ***(Andronikos)*** ile saltanatı emanet alan küçük oğlu genç Andronik ***(Andromikos)*** arasında her zaman anlaşmazlık olştrmak amacıyla çalıştıysa da iki rakip birbirlerine karşı açıktan açığa düşmanlıklarını gösterince eski efendisi olan ihtiyar Andronik'in ***(Andronikos)*** tarafını tuttu ve genç Andronik'in ***(Andronikos)*** sözlerini önemsemedi. Sonra şenirde ayaklanma başlayınca saraya sığındı ve 1328 yılının 22 Mayıs'ında imparatorun muhafızlarının ihanet etmesiyle genç Andronik ***(Andromikos)*** şehire girdiği zaman ilk hücuma «Metohit ***(Metokhites)***» uğradı. Evini yağmalayıp yıktılar. Kendisini de önce hapise attılar ve sonra sürgüne gönderdiler.

Daha sonra affedilerek İstanbul'a geldi ve ömrünün son günleri olan 13 Mart 1332 tarihine kadar yaptırmış olduğu bu manastırda «Teolepos ***(Theolepos)***» adı altında geçirdi ve o tarihte ölerek bu kilisenin içinde iç kapının önüne gömüldü. Bu mabedin içine «Tornikes» denilen diğer bir vezirin de cesedi gömülmüştü. Bu mezarlık yeri döşeme üstünde görülmektedir.

Mabedin en değerli mozayikleri «narteks» denilen koridorun duvar ve kubbelerindedir. Orta kapının her iki tarafında azizlerden Aya Petro ve Aya Pavli'nin ***(Aya Paulo)*** resimleri vardır.

Narteksteki mozayikler içinde özellikle göze çarpanlardan biri Hazret-i Mesih'in (İsa) diğeri Hazret-i Meryem'in hayat hikayelerini içeren mozayiklerdir. Birinde Hazret-i İsa ortada olup çevresinde kubbenin merkezinden kenarına doğru giden dilimler içerisinde İsrail kavminin azizleri diğerinde de Hazret-i Meryem ve çevresinde gene azezlerin

Kubbe içi süslemesi.

KAHRIJÉ DZAMISSI

L'ÉGLISE DU SAUVEUR

Fig. 1.

Fig. 2.

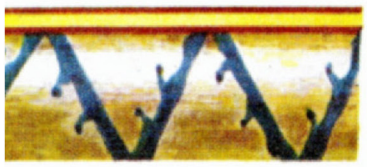

Fig. 3.

Fig. 4.

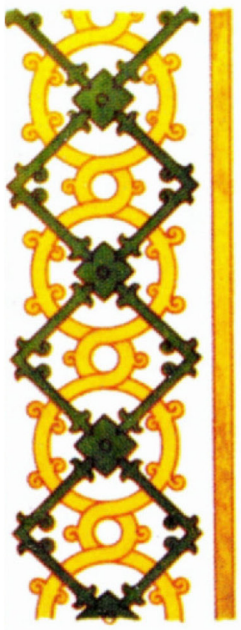

Fig. 5.

Fig. 6.

Fig. 7

KAHRIJE DZAMISSI
L'ÉGLISE DU SAUVEUR

KAHRIJE DZAMISSI - L'ÉGLISE DU SAUVEUR.

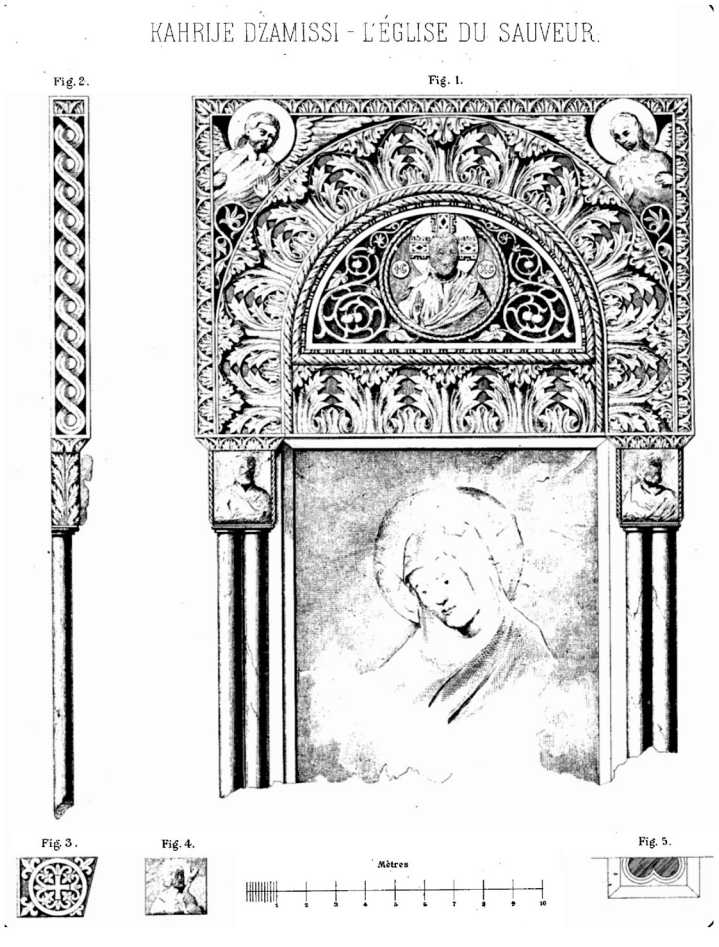

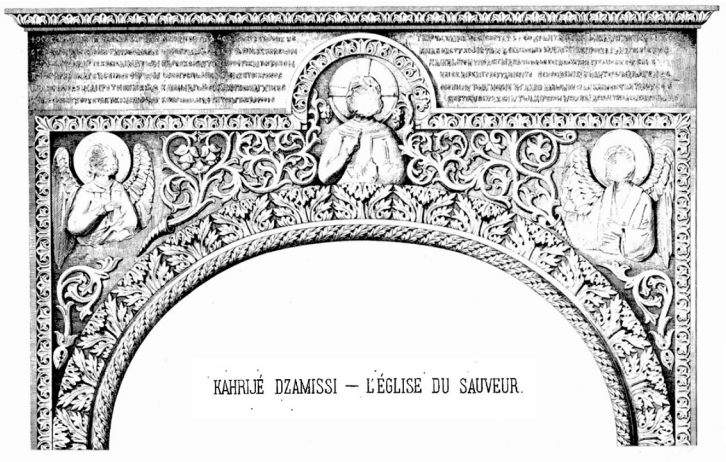

KAHRIJÉ DZAMISSI — L'ÉGLISE DU SAUVEUR.

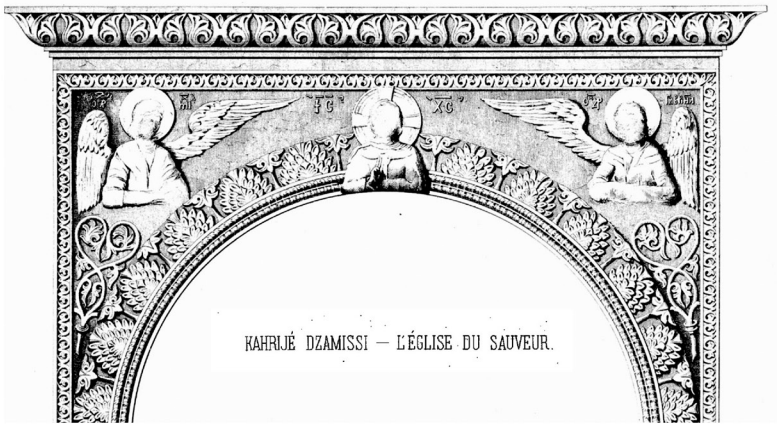

KAHRIJÉ DZAMISSI — L'ÉGLISE DU SAUVEUR.

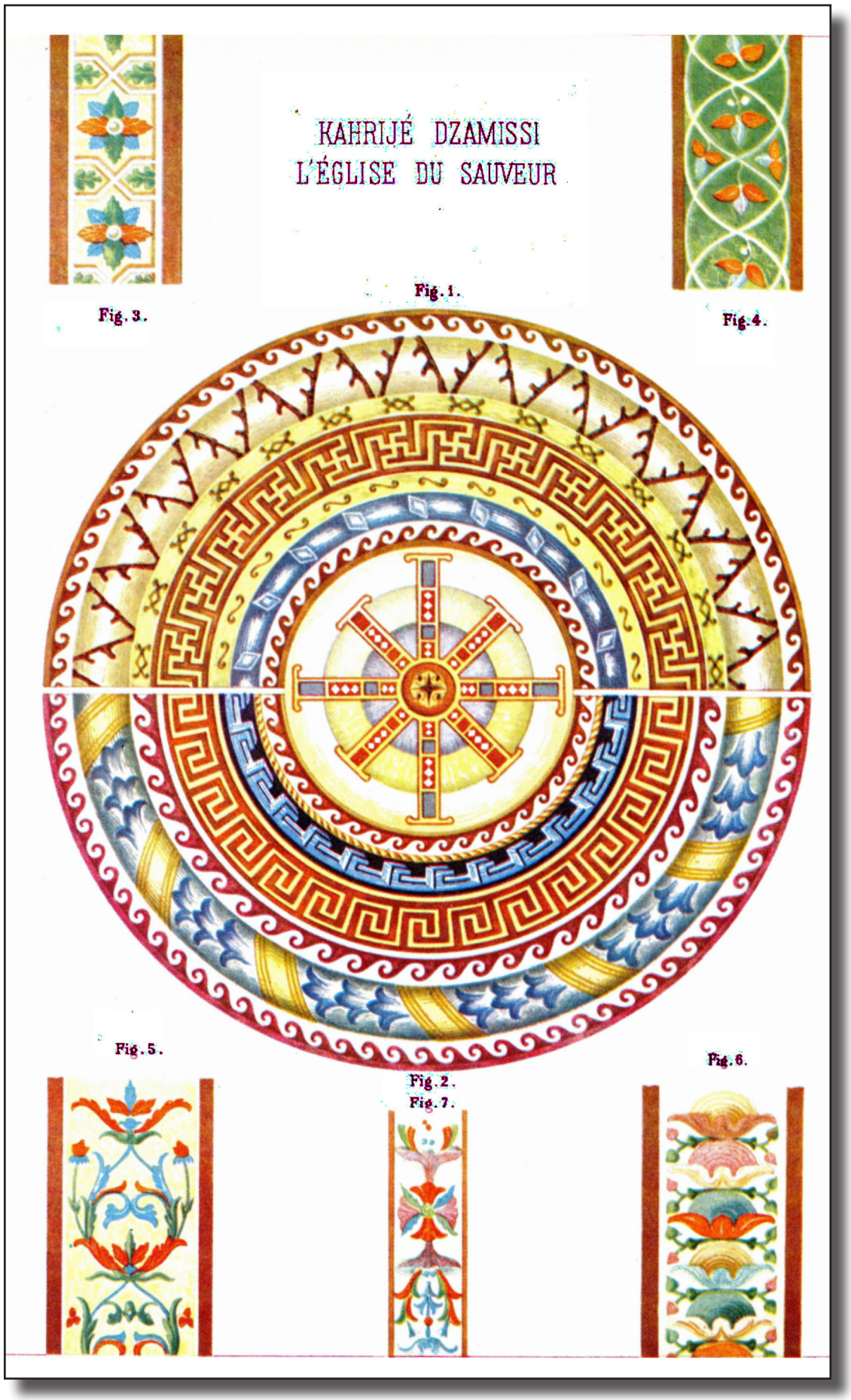

Camideki çeşitli süslürin çizimleri.

resimleri gösterilmiş ve çeşitli kısımları üstünde İncil'e özgü hikâyeler resimlendirilmiştir. [99]

[99] İkinci yüzyıldan sonra İncil'in içeriğinde Hazret-i Mesih'in hayatına özgü hikâyeler açıklamalı ve halkın hoşuna gidecek bir şekile sokulması gerekliliğiyle bazı hayat hikâyeleri eklenmiş ve bunlara bir kutsal şekil verilmesi için her biri havariden birine bağlanmıştı. İşte bu hayat hekâyelerine apocriphe İncil'i denilir ki dördüncü yüzyıldandan itibâren Rum kilisaleri bu İncil'i kutsal metin olarak almış ve 9 uncu yüzyıldan sonra da bu hikâyeler kiliselerin duvarlarına işlenmeye başlanmıştı.

Fakat mabedin içinde bulunan mozayiklerin bazıları yoktur. Sıva altında kaldıkları sanılmaktadır. Bir gün ortaya çıkarılacağı sanılmaktadır.

Yan tarftaki küçük bölümün duvarları fresk denilen sulu boya ile yapılmış resimlerle bezenmiştir. Kemerleri bağlayan direklerin üszerindeki nakışlar incelemeye değerdir. Bu bölümün resimleri Tevrat'a özgüdür. Orada üzerindeki yazıdan (Tornikes)'in mezarına ait olduğu anlaşılan oymalı ve kemerli bir taş vardır ki bunun oraya sonradan konlduğu sanılmaktadır. «Tornikes» annesi tarafından İkinci Andronik ***(Andronikos)*** ve Metohit ***(Metokhites)*** ile akraba olup devlet adamlarındandı. O da, Metohit ***(Metokhitos)*** gibi bu manastıra çekilerek orada yaşamını sürdürmüş ve oraya gömüymüştü. Bu taşın, kilisenin sonradan yapılan onarımı sırasında kapı üstüne konulduğu sanılmaktadır. Kariye mozayikleri Bizans sanatı uzmanları arasında büyük tartışmalara neden olmuştur. Bir kısmı bu mozayiklerin on ikinci yüzyıla özgü olduklarını kanıtlamak istemişlerdir. Bu konda uzmanlık derecesi yüksek olan Mösyö «Kondakof»'a göre «Parakilisiyon ***(Parekklesion)***» denilen birçok freskleri ile azizlerden Petrus ve Pavlo ***(Palo)*** ve Hazret-i İsa'nın ve ikinci narteksin resimleri Metohit ***(Metokhites)*** devrine yani on dördüncü yüzyıla özgü olup diğerleri on ikinci yüzyıla özgüymüş. Fakat Mösyö Şarl Dil ***(Charles Diehl)*** bu kuramı kabul etmiyor ve mozayiklerin renkleri arasındaki ayrıcalığın iyi ve kötü temizlenmelerden oluştuğuna karar vererek bu ayrıcalığın bir kanıt olamıyacağını öne sürüyor. Aslında resimlerin yapılmasına ve mozayiklerin düzenine bakılırsa bunların aynı el tarafından yapıldığını düşünmek gerekir. Üstelik on ikinci yüzyılda bu gibi mozayiklere ait yapılmış resimlerle bunlar karşılaştırılınca resimleme tarzında da bir ayrıcalık görülür ki bu da bradaki mozayiklerin on dördüncü yüzyıla özgü olduklarını kanıtlar.

Bu tartışmanın bir nedeni de bu değerli eserleri batılılara özgü olarak kabul etmek isteyen bazı aşırı dincarların görüşleri, bunları İtalyan sanatçılara, özellikle Giotto'ya bağlamak istmelerindendir. Aksine on dördüncü yüzyılda Bizans sanatçılarının eserleri çok övülmeye değerdi ve kuşkusuz ki bu mozayikler de onların eseridir.

Burada bu cami hakkında daha çok açıklama yapmaya kitabımızın kapasitesi yeterli değildir. Daha çok bilgi edinmek isteyenlere Mösyö Şarl Dil'in ***(Charles Diehl)*** bu mabede ait yazdığı konları içeren Etudes Byzantines isimli eserle Mahmut Ziya Bey'in Kâriye Câmi'i hakkındaki eserini önermekle yetineceğiz. [100]

[100] Rumca'da «khora» köy demek olduğuna göre «Karye Camisi» diye tercümesi daha daha uygundur. Çünkü Kariye

KAHRIJÉ DZAMISSI -- L'ÉGLISE DU SAUVEUR

Fig. 1.

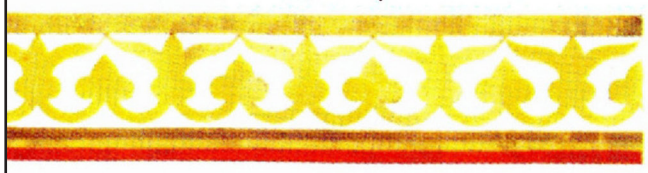

Fig. 15

Fig. 2.

Fig. 14.

Fig. 3.

Fig. 13

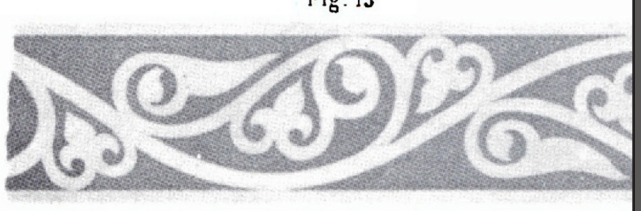

Fig. 4.

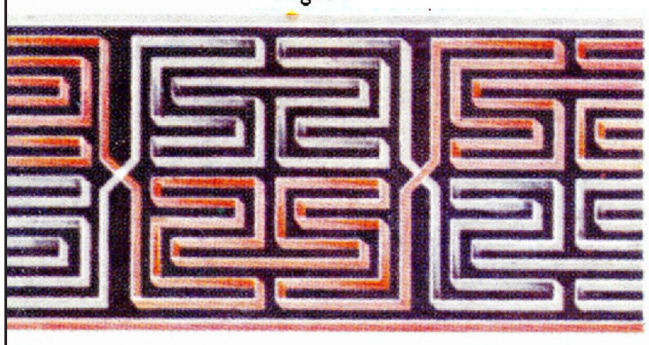

Fig. 12.

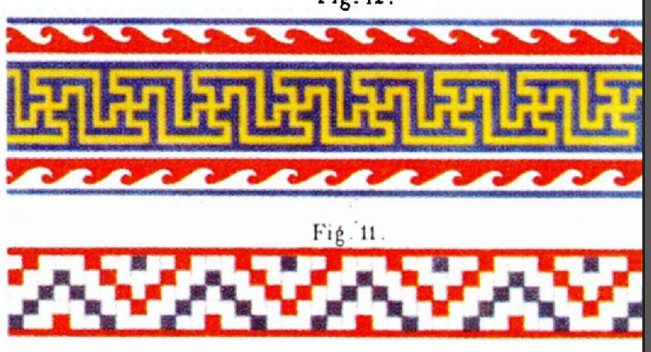

Fig. 11.

Fig. 5.

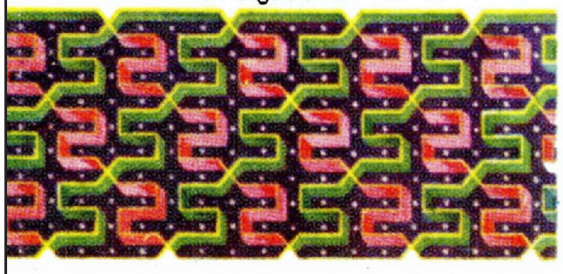

Fig. 7.

Fig. 8.

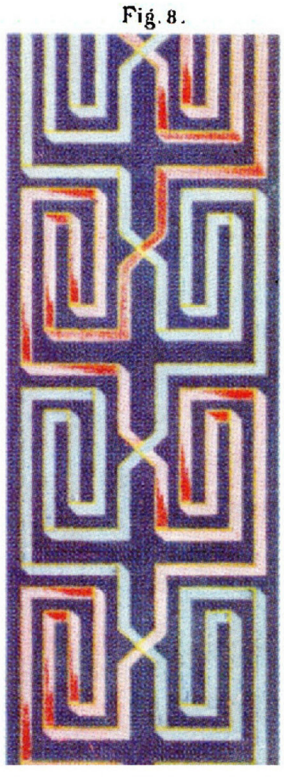

Fig. 10.

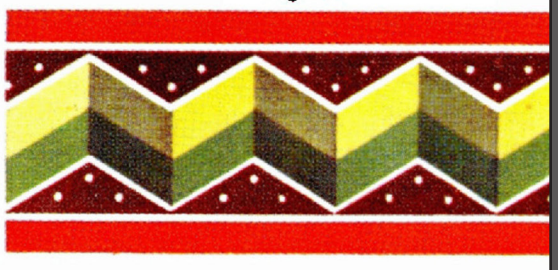

Fig. 6.

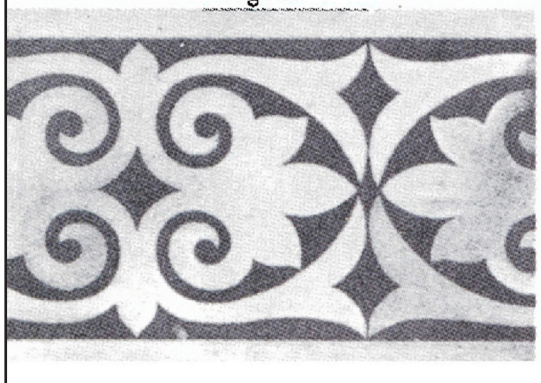

Fig. 9

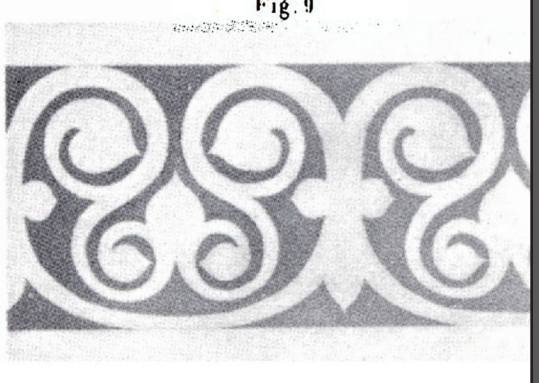

Çeşitli süslemelerin çizimleri.

Düz ve yuvarlak narteks süslerinin çizimleri.

deyiminin Karye deyiminden hatalı olarak türetilmiş olması olasıdır.

Mozayiklerin Yerleri ve Açıklamaları:
İç Narteks (Dehliz)

A- Anna'nın duası.

B- Hazret-i Meryem'in oğlu.

C- Mabetin ortasını örmek için genç kızlara yün dağıtılması (Hazret-i Meryem'e kırmızı yün rastlaması).

D- Yusuf'un değneğinin yapraklanması üzerine büyük rahibin Meryem'i Yusuf'a vermesi

E- Solda Yusuf işe giderken. Hazret-i Meryem'in hamile olduğunu görmesi.

F- Yoktur.

1- Yoahim ve Anna tarafından verilen elçileri büyük rahibin kabul etmesi.

2- Yoktur.

3- Çobanlar arasında Yoahim.

4- (Kemer) Yoahim ve Anna birbirlerine rastlarlar.

5- Hazret-i Meryem'in babası ve annesi tarafından soyulması.

6- Hazret-i Meryem'in rahipler tarafından kutsanması.

7- (Kemer) Hazret-i Meryem'in ilk yedi adımı.

8- Hazret-i Meryem mabette.

9- (Kemer) Hazret-i Meryem'in mabette bir melek tarafından beslenmesi.

10- Hazret-i Meryem'in mabette eğitilmesi.

11- (Kemer) Hazret-i Meryem'i almak isteyenlerin değnekleri önünde büyük rahibin duası.

12- Yusuf'un Hazret-i Meryem'i alıp götürmesi.

13- (Alika) Kuyu başında.

Dış Narteks (Dehliz)

G- Solda. Yusuf'a bir melek tarafından haber verilmesi. Meryem'in Elizabet'e ***(Elisabeth)*** gitmesi. Sağda. Yusuf'n Hazret-i Meryem'i Beytullah'a götürmesi.

H- Beytullah'da şereflenme.

I- İsa'nın doğumu.

J- Herot'un (Herode) üç müneccimleri kabulü.

K- Herot'un (Herode) kâhin ve âlimleri celbi.

L- (Harap)

M- Müneccimlerin gelişi.

N- Mısır'a kaçış.

O- Herot (Herode) çocukların öldürülmesini emrediyor.

P- Çocukların öldürülmesi.

Q- Çocukları Herot (Herode) tarafından öldürülen annelerin çığlıkları.

R- Elizabet'in ***(Elisabeth)*** bir asker tarafından izlenerek bir mağaraya sığınması.

S- Nazaret'e ***(Nazareth)*** geliş.

T- Kudüs'e seyahat.

14- Hazret-i İsa hekimler arasında.

15- Aya Yuvan ***(Yan)*** vaftiz yaparken.

16- Hazret-i İsa'nın vaftiz oluşu.

17- Şeytanın Hazret-i İsa'yı günaha yöneltmesi.

18- Kana ***(Cana)*** eğlenceleri.

19- Ekmeklerin çoğalması.

20- Hazret-i İsa ve Samariten ***(Samaritaine).***

21- Menzol'ün sağlamlaşması.

22- Diğer bir hastanın iyileşmesi.

23- Aynısı.

Gelecek Sayıda:

Vlagerna (Blakhernae) Kilisesi